

Keeleline Kuukiri

Sisu:

- Joh. Aavik, „Keelelise Kuukirja“ siht ja laad.
Joh. Aavik, Lühemad paljuse osastavad kahe silbilistest tüvedest.
Juhani Aho, Sügise torm.
V. Grünthal, Kaks tuletusliidet.
V. Ernits, Etimoloogilised märkused.
Joh. Aavik, Mõned uued sõnad.
Joh. Aavik, Õigekeelsuslikud arvustused: O. Luts, Kevade II.
Joh. Aavik, Mõtteterad keeleuuendusest.
Joh. Aavik, Üleskutse ankeediks.
Joh. Aavik, Üleskutse (kas „keelata“ või „keelda“?).
Antineologus, Keeleuuenduse vastase aforismid.
Joh. Aavik, „Keelelise Kuukirja“ õigekeelsus.
Joh. Aavik, Kuidas keeleuuendusele vastu tullakse (J. Jõgeverile te arvustuse puhul Joh. Aaviku „Eesti rahvusliku suurteose keele“ üle).
* * * Mõnesugused märkused.

Ilmub 8 numbrit aastas.

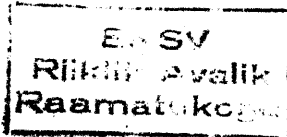
Toimetaja ja väljaandja JOH. AAVIK.

Tellimise hind: aastas postita 1 rbl., postiga 1 rbl. 30 kop.;
poolaastas postita 50 kop., postiga 65 kop. Üksik number 15 kop.
Tellimine ja kirjavahetus „Postimehe“ talituse kaudu Tartus, Rüütli nui. 9.
(Vene keeli: контора газ. „Постимесь“, г. Юрьевъ.)

Kaksiknumbri hind 30 kop.

Eesti Kirjastus-Ühitsuse „Postimehe“ trükk, Tartus.

„Keelelise Kuukirja“ siht ja laad.

Et viimasel paaril aastal keeleküsimus, õigekeelsus, keeleuundus ikka enam ja enam on pävakorrale tulnud ja üleüldiseks kõneaineks saanud, mis laiemaidki ringkondi hakkab huvitama, see on tõeasi, mida keegi ei saa salata. Ei ole ka miski ime: on ju üsna loomulik, et ühes kõige rahvusliku elu ja eneseavalduse üleüldise arenemise ja õitsele lõomisega pea kõigil aladel — nii majanduslikul kui osalt ka juba vaimlisel — tähelepanek iseäralise huvituse ja osavõtuga selle päale pöördub, mis rahva elus kõige ise-loomulisemat, olulisemat, rahvuslikumat on, nimelt keele päale. Sest see ongi, mis rahvaid üksteisest kõige enam eraldab ja neile kindlad vaimlised piirid määrab. Ja seda, keelt, tahetakse nüüd meilgi sellele arenemise astmele ja täiusele viia, mis haritud rahvale kohane ja omane. Seks on meil ka viimne aeg. Meil on juba haritud seisus kujunemas, mis tulevikus meie linnades saab valitsevaks elemendiks, kuid meil ei ole veel haritud keelt selle seltskonna jaoks, mis võõraste suurrahvaste keeltega enam vähem üheväärilist väljendus-abinõu pakuks kultuurinimesele. Meie kirjakeel, olgugi küll juba tükk teed sellest edasi arenenud, mis ta oli 100 ja koguni 50 aastat tagasi, on siiski veel kaunis kaugel sellest kultuurkeele ideaalist, mis vaja kätte saada. Teda iseloomustavad haritud keelele vastakad puudused: ta on vaene ja ta on harimata. Sagedasti kõige tarvilisemad sõnad tal puuduvad asjade ja aadete jaoks, mida haritud inimesel tarve on nimetada (tarve, mis, tõsi küll, mõne teise kultuurkeelega tutvunemise tõttu on tekkinud, mille kaudu need aated ja asjadki on teadlikuks saanud). Ja meie keele harimattus esineb iseäranis ta grammatika korratuses ja ebakindluses: sääl leidub sadu vankumisi, kahtlasi vorme,

äbaraid paralleel-kujusid, lausa vigaseid ütlemissviise, mida siiski õige laialt tarvitatakse. Igaüks kirjutab mitmes vormis ja konstruktsioonis nagu ta tahab ja nagu juhtub, kõiksugu väaranalooiatesse langedes, lihtsaid jämedaid keele vigu, grammatilisi rumalusi tehes, nagu kiuste neid vorme valides, millest oleks pidanud hoiduma, ja neid kõrvalle heites, mis oma ilu ja suurema omapärasuse tõttu, mida nad teostavad, väärt oleksid kirjakeele vastu võetud saada. Keegi, aga absoluutselt mitte keegi ei oska meil kirjakeelt korrektilt ja vigadeta kirjutada, nii väga kui ta seda katsukski, sel lihtsal põhjusel, et meil seda korrektilt kirjakeelt veel ei ole.

Õeldakse, kõik see keeleline viletsus tuleb emakeeliste koolide äraolekust, kus grammatika maast-madalast pikkamisi, aastate jooksul, nagu märkamata, pähe tuubitaks ja instinktiks muutuks. See on küll tõsi. Kuid kuigi emakeelsed koolid korruga tuleksid, siis ei võikski nad esialgu muud teha kui seda halba, kindluset, ebakorrektilt keelt õpetada, sest et õpetajad ise paremat ei mõista ega ole seda paremat veel õieti olemaski. See vaja alles luua, et tulevasel emakeelsel koolil oleks, mida õpetada. Katsed keelt neist segadustest ja vigadest teatavate põhjusemõtete juhatusel puhastada ning võimalikult vähemiski üksikasjus kõik kindlaks määrata ja reeglistada on viimse paari aastaga pärast kauemat vaheaega jällegi uue huvitusega alanud. On ajalehis ja kuukirjades ning albumites ilmunud sellekohaseid kirjutusi ja märkusi. Kuid, nagu see oli loomulik, taheti selles rikastamis-, puhastamis-, korraldamis- ja fikseerimistöös veelgi kaugemale minna, põhjalikum, radikaalsem olla, kui kord ajajärk seks paras ja kohane näis olevat. Ei lepita siis mitte üksi juba olevate vormide lihtsa korraldamisega käesolevas kirjakeeles, vaid püütakse ka enam-vähem kaugemale ulatavaid muutusi ette võtta, mõndagi vana ümber lükata ja selle asemele uut paremat panna, olgugi et sellega seniseid harjumusi hävitatakse ja keele mingisugune ajutine segadus tuuakse. Kuid keelt ei pea mitte ainult korraldama, vaid ka parandama ja suursugustama. Praegu on seks kõige kohasem aeg. Kümne-kahekümne aasta pärast, siis kui keel juba enam on jõudnud kivineda ja tarduda oma vormides rohke tarvituse tõttu, saab see olema palju raskem, peaaegu võimatu. Tagagem seepärast rauda, kunni ta kuum on!

Sellele arusaamisele jõudmast takistab aga sagedasti huvituse puudus, loidus keeleküsimuse vastu üleüldse, suurelt osalt aga ka asjatundmatus ja pääliskaudsus. Viimased omadused on praegusele keeleuendusele kõige suuremaks vaenlaseks.

*

Eelolevast järgneb ja selgub ka uue ajakirja „Keelelise Kuukirja“ siht ja ülesanne. Üleüldiselt on selleks kavatsatud Eesti keele kõigekülgne teaduslik uurimine ja kirjanduslik arendamine. Et aga praegu praktilise õigekeelsuse asi nii põletav ja hädaline on, siis kaldub päärõhk esialgu loomulikult selle küsimuste ja nähtuste käsitlemisele. Õigekeelsuse kohta huvitust äratada, nii hästi üleüldisi põhjuseid harutada ja selgitada, kõiksugu vigu ja puudusi keele elus paljastada, parandusi ette panna ja uusi abinõusid soovitada ja ühtlasi ka seda eelarvamiste udu peletada, mis nendest arusaamist publikumis veelgi takistab ja tumestab, ja seega Eesti keele kiiremaks arenemiseks kaasa avitada — see oleks uue kuukirja lähem ülesanne. Siin saab iseendast mõista ka täieline võimalus olema radikaalsema keeleuenduse mõttes kõiksugu katseid teha ja isiklikkudele „kalduvustele“ ning maitsetele vabadust anda, sest seegi on soovitav ja otse tarviline praegusel keelelise kobamise ja käärimise ajal, kus vanu väärtusi ümber hinnatakse ja uusi luuakse. Ja selle avaldumisvõimaluse muretsemine juba üksi tegi spetsiaalse kuukirja asutamise meil vajaliseks, sest et mujal niisuguste radikaalsemate katsete ja näidete jaoks igakord kohane ei ole ruumi määrata.

Et seda ülesannet täita, saab „Keeleline Kuukiri“ avaldama nii hästi üleüldisema sisuga kirjutusi, mis keeleteaduse ja õigekeelsuse põhjuseid, vaatekohti, seadusi harutavad ja selgitavad, kui iseäranis artiklid, kus meie üksikuid keeleküsimusi ja nähtusi käsitletakse olgu praktilises kui ka puhtasti teaduslikus sihis. Kõige päält tulevad muidugi niisugused küsimused kõne alla, mis praeguse õigekeelsuse ja keeleuenduse mõttes tähtsad on ja huvitust pakuvad. Edaspidi, kui keel juba kindlamaks kujunenud ja uuendustöö oma ülesande on täitnud ja oma eesmärgi enam vähem saavutanud, võib kuukirja laad enam eriteaduslikuks muutuda nagu seda on näit. Soome „*Viritäjä*“ oma. Pikemate artiklite kõrval on püsiv rubriik

väikseid märkusi, tähelepanekuid keelevigade kohta, üksikute uute sõnade ettepanekuid ning seletusi, küsimusi publikumi poolt, vastuseid neile, üleskutseid, keelelisi kurioosumid ja kõiksugu nippeid-näppeid, nagu käesolev number sellest näidet pakub. Samuti ilmub igas numbris arvustusi, kus uuemaid raamatuid puhtasti õigekeelsuse seisukohalt läbi sõelutakse ja üksikud keelevead välja nopitakse, — hää abinõu keelt õpetada, seega et kangekaelselt esinevate vigade pääle ikka jälle uuesti tähelepanekut juhitakse. Ka oleme leidnud tarvilise olevat väikest ilukirjanduse osakonda sisse seada, kus avaldatakse lühikesi novelle, jutukatkeid, kirjeldusi, nii algupäraseid kui tõlgitud, mille eesmärk enne kõike oleks lugejale ka tegelikult esitada ja omaseks harjutada mitmesuguseid sõnu, vorme, lauseehitust, mida teoreetiliselt on käsitletud või ette pandud. See ei takista aga neil keeleproovideks tarvitatud paladel ka oma puhtasti ilukirjanduslikku väärtust olemast.

Kindlas usus, et uus kuukiri kohasel ajal tuleb ja tunduvale tarbele vastab, julgeme loota, et ta vastuvõtmist ja toetust leiab kõigi nende poolt, keda huvitab emakeele kultuur ja selle arendamine omapärasemaks, rikkamaks ja peenemaks kultuurkeeleks.

Joh. Aavik.

Lühemad paljuse osastavad kahesilbilistest tüvedest.

I.

Keeleuuenduse seisukohalt on lühemate paljuse osastavate küsimus õige tähtis ja huvitav, sest et see nii hästi praktikas silmapaistvaid tagajärgi ühes toob kui ka mõne õige põhjusemõttelise küsimusega ja seisukohaga tegevisesse saadab.

Nagu teada, on mitmest sõnaliigist paljuse osastavas nii hästi pikemad kui lühemad vormid võimalikud; praeguses üleüldises kõne- ja kirjakeeles kuuled-loed läbisegi 'hindasid' ja 'hindu', 'kohtasid' ja 'kohti', 'jälgesid' ja 'jälgi', 'püssisid' ja 'püssa'. Et lühemad vormid soovitamamad on ja et need harilikus proosastiilis ainuõigeaks tuleks määrata, seda oleme juba mitmel puhul varemalt seletanud ja too-

nitanud, nii et see enam uudis ei tohiks olla. Põhjustada võib seda nõuet kahe järgmise asjaoluga, mida oleme varemaltki selle puhul esile toonud, nimelt: esiteks, esialgsema, eht-rahvapärasema tüübi alalhoidmine, ja teiseks, esteetiline vaatekoht: lähemad vormid on siin kõlaliselt paremad. Nende lisaks võiks siin veel kolmandagi, iseenesest mõistetava ja vastuvõetava argumendi abiks tuua: lähemad vormid on ökonoomilisemad, ja üks ole igalpool see põhjusemõte maksev, et võimalikult vähese energiakulutusega võimalikult suuri resultate saavutada.

Järjekindlalt ütleme sihikindlasti: jaam — jaamu (mitte jaamasid), laat — laatu (mitte laataseid), kari — karju (mitte karjaseid), pank — panku (mitte pankaseid), vaip — vaipu, kaup — kaupu, rauk — rauku, vaev — väevu, mahl — mahlu, rasv — rasvu, palk — sääl makseti suuri palku (mitte palkaseid), salk — salku, haud — haudu.

Samuti: hind — kõrgeid hindu (mitte hindaseid), rind — rindu (mitte rindaseid), kiri — vanu kirju, ilm — ilusaid ilmu, linn — suuri linnu, riit — tuleriitu. vili — puuvilju, viin — sääl müüakse häid viinu (mitte viinaseid).

Iseäranis ei taha haritlased ja üleüldse noorem põlv häämeelega i-lõpuliselt paljuse osastavaid tarvitada, vaid ütlevad nende asemel -sid: seppaseid, pikkaseid, pärgaseid, hulka, tulpaseid, kuumaseid, surmasid, kogukondaseid, munkaseid, rühmasid, pumpaneid, jne., kuna peaks ainult lubatama: (vanu) seppi, (pikki) pärgi, (suuri) hulki¹⁾, (kõrgeid) tulpi, kuumi päivi, kogukondi, (sagedaid) kordi, (vaeseid) munki, (suuri)rühmi, (halb) pumpi.

Samuti ka e-tüvedest: mitte lehteseid, sulgeseid, jälgeseid, õngeseid, tagajärgeseid, leskesid, häälesid, ääresid, joonesid, sõlmesid, tuppeseid jne., vaid ainult: (neid) lehti, sulgi, jälgi, külgi, õngi, tagajärgi, leski, hääli, ääri, jooni, sõlmi, tuppi.

Mis i-tüvedesse puutub, siis võiks säälgi selle reegli maksma panna, et nende sõnade paljuse osastav oleks

1) Peame deklinatsiooni tüübi lihtsastamise ja ka kõlavuse põhjustel i-lisi osastavaid a-tüvelisest sõnust paremaks: kohti, hulki, kordi jne., mitte kohte, hulke, korde; ainult järel e: orje, kurje jne. — Üleüldse a-tüveliste paljuse osastava lõpuvokaali üle teises paigas üksikasjalisemalt.

e-lõpuline, olgugi et see praegusele kirjakeelele võõras: kool — koole (pro koolisid), poiss — poisse (pro poissid ehk poissa), kamm — kamme (pro kammisid), punkt — punkte (pro punktisid), müür — müüre (pro müürisid), romaan — romaane (pro romaanisid). See uuendus, millest teises kohas eraldi pikemalt, oleks, nagu meile näib, praeguses kirjakeeles täitsa läbiviidav.

Lühemad, vokaali-lõpulised paljuse partitiivid seda liiki sõnadest on uuenduse mõttes täitsa läbiviidavad ja nad ongi hakanud viimasel ajal mitme poolt tarvitamist leidma.

Kuid selles kalduvuses lühemaid vorme tarvitusele võtta tuleks veelgi kaugemale minna. Need olid kolmandavärtelised kahesilbilised tüved; peaks ka esimese värtelistest katsuma võimalikult vokaal-lõpuliselt partitiive moodustada. Kuid enne kui neid esile tuua, vaja mõned keelearnemise põhjused tähele panna ja vaadata, kuidas ajalooliselt ja psühholoogiliselt lühemad ja pikemad lõpud on kujunenud ning miks mõnedest sõnadest üleüldiselt lühem partitiiv olemas, kuna teistest jälle pea ainuüksi pikemat, sid-lõpulist tarvitatakse.

II.

Siin tähendame kõige päält järgmise põhjusnähtuse pääle keelevormide kujunemises:

Sõnavormid langevad kahte liiki: 1. need, mis on mõne vanema vormi orgaaniliselt sündinud foneetilise arenemise ja ümberkujunemise resultaadid, nõnda nim. hääleseaduslikud vormid; 2. need, mis hiljemini on otsekohe mingi teise tüübi eeskujul moodustatud, nõnda nim. analoogilised vormid.

Käesolevas juhtumises on enamasti sõnade sid-lõpulised paljuse osastavad analoogilist algupära ja on saanud -s ja -ne sõnade tüübist, (hobusid¹⁾, punasid, vastusid), kus s mitte lõpu osa, vaid sõna enda element; lõpp on ainult -id, millest i paljuse tunnismärk ja d osastava lõpp, kust a ära kulunud i (vanasti i-da). Vormis „jalgu“ on ka -da tervega ära kulunud (jalguda > jalgoida).

1) Vanemad hääleseaduslikud ja rahva murdeis üleüldisemad vormid on neist sõnust just -id (hobusid, vastusid); -eid on pärsine analoogiavorm, mida aga kõlavuse põhjusel siiski paremaks peame ja kirjakeelele soovitam

Nagu üleüldse harilikult, nii hakati siingi analoogilist -sid lõppu sellepärast tarvitama, et hääleseaduslikud lõpud oma foneetilise ümberkujunemise tõttu liig ära kulusid ja homonüümiliste (samakõlaliste) ühtesattumisteni viisid. Nii oleks hääleseaduslik paljuse osastav sõnast ‚nimi‘ ka ‚nimi‘, sest lõpp -da on ära kadunud. Vajadus oli seepärast siin mingi muu abinõu otsida ja seks pakkus end lõpp -sid kui sagedasti esinev sellekohaste sõnade rohkuste tõttu (hobusid, varesid, punasid, vastusid, matusid jne).

Iseeneses ei ole seega n. n. analoogilised vormid sugugi hukkamõistetavad ega halvad: analoogia mõjul ja teel moodustamine on koguni kasulik ja tarviline, sest et see keele abinõusid rikastab ja ta võimalusi laiendab.

Teiselt poolt aga ei peaks analoogilisi moodustusi hää meelega sallima neis juhtumistes, kus nad kasutunud on ju koguni vähem hääd kui hääleseaduslikud.

Nüüd võime siis oma esialgse küsimuse nii formuleerida: miks on foneetiliselt samalaadilises tüübis ühedel sõnadel hääleseaduslik (lühem) vorm olemas, kuna teistes analoogia teel saadud pikem -sid lõpp esineb?

Et seda nähtust seletada, seame kõige päält järgmise tähelepanekuis põhjeneva tõelause üles:

Hääleseaduslikud (lühemad) partitiivi vormid on rahvakeelsemad, need mida rahvas on ise loonud ja aastasadade jooksul tarvitanud; analoogilised (-sid) vormid on uueaegsemad, raamatulisemad, mis nooremad põlvned ja haritlased on moodustanud.

Katsutagu siin nüüd meie mõttekäigust ja loogikast hästi aru saada. Loomulik on, et sõnale lõppusid juure liites mingisugust vajadust ei tunta sõna tüve kuju muuta. Esialgselt pidid siis lõpud sõna nominatiivse kuju otsa liituma, mis ühtlasi tüvi oli, ilma et tüvi ise oleks teisenenud. Kui aga nüüdses keeles muutelõppude tõttu sõnatüvi kuidagi teiseneb, olgu oma umbhääliku või, nagu käesoleval juhtumisel, oma lõpuvokaali poolest (näit. vana — vanu), siis on see pärastise, edasise foneetilise arenemise ning ümberkujunemise saadus, mis kõnelejale täitsa iseteadmata, enamasti füsioloogilisel alusel on sündinud.

Kui niisugused muutunud tüvega vormid on võinud meie päivini läbi aastasadade keele tarvituses püsida, siis ainult selle tõttu, et nad sagedasti igapäevases keeles esinesid, ja seda jälle selle pärast, et talupojal

ta tegevuse ja mõtteilma piirkonnas sagedasti mahti ja vajadust oli neid tarvitada. Need kõlasid kõigil kõrvus, juurdusid tugevasti keele tundesse ja kandusid põlvest teise edasi. Nii on võinud meie päivini päreanduda järgmised hääleseaduslikud, vokaal-lõpulised vormid, nagu, ‚sigu, kanu, mune‘, hoolimata sid-lõpuliste analoogia tugevast mõjust, mis iga põlvega pidi kasvama.

Mitmeid muid sõnu aga oli talupojal õige harva või mitte sugugi tarvet ja juhust paljuse osastavas tarvitada. Nende paljuse osastavad ei olnud seega kõnelejaile mitte elavad vormid, mis tuttavana ja omastena nende teadvuses, nende „keelekõrvas“ oleks kõlanud. Kui siis hiljemini, uuemal ja kõige uuemal ajal nooremal põlvel ja iseäranis haritlastel nende mitmekülgsema ja keerulisema elu tõttu juhused ja vajadus tuli ka neid sõnu paljuse osastavas tarvitada, siis ei leidnud nad mitte sellekohaseid valmis vorme oma mälestuses käe pärast, vaid pidid need ise moodustama, vahest koguni üsna esimest korda. Siis aga ei moodustanud nad neid mitte enam keeles olevate lähimate hääleseaduslike vormide analoogial, vaid langesid fataalselt sid-lõpuliste analoogia mõju alla. Nad ütlesid küll ‚sigu‘, kuid kui neil vaja oli partitiivi moodustada sõnast ‚viga‘, — mis foneetiliselt ometi täiesti üks on sõnaga ‚siga‘ ja järjekult täitsa sama-suguse partitiivi peaks andma (nimelt ‚vigu‘) —, siis ütlesid nad ‚vigasid‘, sest et rahvakeelne vorm (‚vigu‘) neile tundmata oli, või rahvakeeleski liig harva sellest sõnast esines, et nii sisse juurduda, et sid-lõpulise analoogia teda ei jaksaks välja tõrjuda. Samuti räägib meieaegne rahvas küll ‚pühi‘ (sõnast ‚püha‘), kuid sõnast ‚keha‘ ütleb ta ‚kehasid‘, ehk küll mõlemad sõnad foneetiliselt ühesugustes tingimistes on ja mõlemil seega ka ühesugune lõpp-i peaks olema paljuse osastavas: pühi — kehi.

Miks aga langeb uueaegsem rahvas, siis kui ta niisugust sõnust peab ise paljuse partitiivi moodustama, sid-lõpu analoogia mõju alla, kuna ka olevad hääleseaduslikud vormid on oma eeskuju pakkumas? Sellepärast 1) et lõpp-sid palju sagedam on ja seepärast kergemini kõneleja teadvusele esineb; 2) et -sid nõnda ütelda tunduvam, silmapaistvam, teravajoonelisem, drastilisem lõpp on, mille vastu tüvega ühte sulavad vokaal-lõpud kahvatumina ja oma mitmekesisuse tõttu vähem iseloomulistena tunduvad;

3) et -sid tüve lõpuhäälikut ei teisenda, vaid selle puhtamal kujul alal hoiab.

Mis mitmesse uueaegsemasse sid-partitiivi puhtub, siis tarvitavad neid nooremad ja iseäranis linnaharitlased, sellepärast et nad rahvakeelsed lühemad vormid on ära unustanud; mitmed lühemad vormid, mida kirjakeel ja haritlased ei tunne, esinevad veel siin-sääl rahvamurretes; nii näit. vigu, rahu (sõnast raha), tube, sadu (sõnast sada), tabu (sõnast taba) jne. Linnades läheb see rahvakeeliste vormide unustamine nii kaugemale, et sääl laste suust juba kuuled „sigasid“. Vahel on -sid lõpu tarvitamise põhjuseks ka tung oma kohalisest murdest vabaneda, mida häbeneatakse, ja püüd enam ühiskeelt kõnelda, kus juures liialdustesse langetakse; nii näit. on Kodaveres vorm „sigasid“ nooremate inimeste suus seletatav. Ja üleüldse avaldab kogu rahvas kalduvust võimalikult -sid lõpu analoogiat ikka kaugemale ulatada ja üleüldisemaks teha, nii et kui kirjakeel seda takistamas ei oleks, kõik vanad hääleseaduslikud lühemad vormid arvatavasti mõne sugupõlve pärast kadumisele oleksid mõistetud.

Tähtis küsimus asetub:

1. Kas peab neid -sid vorme, mis enamasti haritlased ja poolharitlased on loonud, kirjakeeles sallima, kuna rahvas ise nad lühemavormiliseks oleks teinud (kui tal oleks enam või üleüldse juhust olnud neid tarvitada)?

2. Kas peab sallima ja edendama seda tendentsi lühemaid vorme -sid vormidega välja tõrjuda?

Arvame pidavat sellele kõige energiaga vastama: ei! Ja nimelt järgmistel põhjustel, mille pääle juba üleval tähendatud: 1. lõpp -sid on mingisuguse uueaegsema muhenemise nähtuse, vana ehtse rahva keele unustamise saadus ja tööriist; 2. pääasjalikult sellepärast, et sid-lõpulised vormid on inetumad, ebaefoonilised; nad panevad meie laused liig sagedasti korduvist -sid lõppudest inetumalt kubisema, kuna lühemad, vokaal-lõpulised paljuse osastavad palju eufoonilisemad, kõlavamad on ning lause meloodilisust ja sulavust tõstavad.

Järjelikult otse überpöörduvalt asetame põhjusemõtteks:

1. kus sid-lõpulised ja vokaal-lõpulised paljuse partitiivid praeguses ühiskeeles veel kõrvu ja läbisegi esinevad, sääl viimastele — lühematele — eesõigus anda ja esimesi — pikemaid — hoopis boikoteerida (ainult luulekeeles olgu nad hädakorral lubatud);

2. veelgi kaugemale minna ja ka sääl, kus ühiskeel ja koguni rahvamurded lühemaid vorme ei tunne (või enam ei tunne), katsuda lühemaid vorme teoreetiliselt, kunstlikult moodustada ja -sid vormide asemele panna, kui aga seks ühiskeeles mingisuguseid analoogiaid veel olemas ja kuigi need lühemad vormid esialgu veidi harjumata ja võõrastavalt tunduksid.

III.

Vaatame nüüd, missugustele praktilistele tagajärgedele need põhjused meid viivad.

Et kõigis kolmandavärtelistes kahesilbilistes tüvedes (koguni i-tüvedes; ainult u-tüved jäävad erandiks) tulevad -sid partitiivid täiesti hukka mõista ja otse vigadeks tunnistada ja nende asemel ainuõigetena lühemad vormid maksmata panna ja et see nõue täitsa vastuvõetav ning kergesti läbiviidav on, seda väitsime juba oma kirjutuse algul.

Iseasi on kahesilbiliste esimesevärteliste tüvedega, nagu ,maja, sõda, paha, nimi, käbi, tädi, lõbu, valu', jne. Neis ilmubki raskus ja meie radikaalsus. Nende suuremast osast, nimelt i-, u-, ja ka e-tüvedest ei ole ülepää enam võimalik lühemaid, vokaal-lõpulisid paljuse osastavaid moodustada; sääl peab tahes või tahtmata -sid vormidega leppima, nagu: abi — abisid, tädi — tädisid, lõbu — lõbusid; jõgi — jõgesid. Kus lühemad vormid võimalikud, on a-tüved: vana — vanu, püha — pühi. Kuid säälgi esinevad need ainult mõnedest sõnadest ülemal seletatud põhjustel, kuna muud sid-lõpulisid on. Ja siin ongi nüüd vaja vahele astuda ja kunstlikult luua: kui mõnedest sõnadest lühemad vormid olemas, siis olgu lubatud nende eeskujul ka sõnadest, mis nendega foneetiliselt sugulased, samasugused lühemad moodustada.

Sõnadest ,kala, kana, vana, paha' on paljuse osastavad ,kalu, kanu, vanu, pahu'; nii kõneleb veel kogu rahvas ja nii haritlasedki¹⁾). Nende vormide eeskujul peab võima sõnadest, ,sada, rada, pada, vaga, raha, raba, saba, taba, naba, maja, paja, lava, kava, vara' samasugused u-lõpulisid osastavad moodustada: see kestis sadu aastaid, vanu

1) Kuuldub siiski mõne suust ka ,kanasid, vanasid'.

radu, vagu inimesi, vanu rahu¹⁾, põhjatumaid rabu, raskeid tabu, pikki sabu, kõrgeid maju; sääl on rohkesti sepapaju; ta käis väljamaa näitelavu vaatamas; sääl müüakse kontserdi eeskavu; tal on vähe tagavaru; mitte ,sadasid, radasid, vagasid, rabasid, tabasid, sabasid, majasid, pajasid, lavasid, kavasid, tagavarasid‘.

Mis siin sõnad deklinatsioonitüüpina samasse liiki asetab, on kaks asjaolu: esimese silbi vokaal ja tüve lõpuvokaal. On need kahel sõnal ühed, siis on pidanud ka nende muutelõpud ühesuguseks olema kujunenud oma foneetilises arenemises. Vahekonsonandil ei ole siin nähtavasti mingit tähtsust; seda tõendab ka Soome keel. On esimeses silbis a ja teises ka, siis on paljuse osastavas see arenemine alati u annud²⁾. Kui ülemal moodustatud vorme (sadu, kavu, lavu, tabu) praegune kirjakeel ei tunne, siis sellepärast, et neid rahvas ei tarvitsenud või liig vähe tarvitses ja haritlased ei osanud õigesti luua.

u-lõppu paljuse osastavas on ka sõnadel, mille esimeses silbis õ ja i (i ainult sel korral, kui lõppu a on puhas aga, mitte endine ä), tõendajaina niisugused sõnad kui ,sõna — sõnu, lina — linu, siga — sigu‘.

Nende eeskujul: kõva — kõvu (pähklaid), sõda — (veriseid) sõdu, võsa — (noori) võsu, kõla — (ilusaid) kõlu.

Siga — sigu ja lina — linu eeskujul ka viga — vigu, rida — pikki ridu (pro ridasid), riba — õrnu pilviribu, kida — kidu, visa — visu (iseloomusid), koguni liha — (sääl oli kõiksugu loomade) lihu, viha — ta vihu (vihahoogusid) ma ei karda; vahest ka nina — ninu, (oletes, et ,nina‘ puhas a-tüveline); siis ka ,sina‘ — sinu (sinasid), tina — tinu.

Kui esimese silbi vokaal u, siis on tüve lõpuvokaal paljuse osastavas e-ks muutunud: nuga — nuge, uba — ube; nende eeskujul ka suga — suge, tuba — tube

1) Selle läbi tekivad küll sõnakujud, mis teisetähenduseliste sõnadega homonüümid (samakõlalised) on, sest ,sadu‘ on ka = vihm ja ,rahu‘ tähendab ka 1. Friede (миръ); 2. Drüse (железа). Kuid lauseühendusest on harilikult selgesti näha, missugune sõnatähendus mõeldud. Tarbekorral, eksitava ühtesattumise eest hoidmiseks, võib ju sõnadest ,sada‘ ja ,raha‘ sid-lõpuliselt osastavaid tarvitada.

2) Selle arenemisekäik on järgmine: kala + i (paljuse tunnus) + da (osastava lõpp); ai on oi'ks muutunud, kui esimeses silbis a: kaloida; selfest ,kaloda‘, kust ,kalo‘, sest -da kadus, ja viimati — ,kalu‘.

(nagu veel mitmel pool kõneldaksegi), luba — ta jagas kõiksugu lube wälja; ,muna — mune' eeskujul ka ,kuma — kume, sula — sule' (pro ,sulasid', tarbekorral).

Kui esimeses silbis o, siis on a-tüvedest paljuse osastavas i ja e, tõendajana ,oma', sest selle partitiiv on ,omi' ja ,ome'; ,omi' eeskujuks võttes (mida soovitamaks peame), ka ,osa— osi' (,kõiki üksikuid masina osi ei olnud tal mahti lähemalt silmitseda'); sõnast oja — oje.

Endisest ä-st (vokaalharmoonia kadu tõttu) tulnud a lõpp on osastavas alati annud i: tera (enne terä) — teri, pesa (enne pesä) — pesi, püha (pühä) — pühi. Nende eeskujul: keha — kehi (,maas lamas palju surnukehi'), tüma — tümi, küna — küni (,ta parandas vanu küni'), küla — (kaugeid) küli; kera — keri (mida vormi veel mõnes paigas rahva suus kuuled: ,säl on palju lõngakeri'); kena — keni (esineb rahvakeeles: kõdarad keni sõnuda (Weske, Rahvalaulud II lk. 86); võiks koguni ütelda: lisi, nisi, emi sõnadest lisa, nisa, ema: ,sel ajalehel on palju lisi', ,on palju noori emi, kes oma lastest ei hooli'.

e-tüvede lühemad, hääleseaduslikud paljuse osastavad on sellepärast ebapraktilised tarvitada, et nad ainsuse nimetavatega homonüümid (ühekõlalised) oleksid: (see) nimi — (neid) nimi¹). Et aga meil siiski sõnadest käsi ja süsi seesugused osastavad on (,neid käsi, neid süsi'), ilma et sellest suuremat segadust tuleks, siis võiks seda vahest ka muudest i-sõnadest lubada, igatahes luulekeeles: ta nägi ilusaid uni (unesid); vaipseid vesi (ainus vorm, mida peaks tohtima tarvitada); sügavaid meri (meresid), mõni (mõnesid) asju; laiu jõgi (jõgesid), salapäraseid vägi (vägesid), vilkuvaid tuli (tulesid), kaagutavaid hani (hanesid); võõraid nimi (nimesid), ta ei ütelnud nende nimi (nimesid).

Muidugi leitakse need lühemad vormid võõrastavad ja veidraki, kuid, nagu teada, on siin ainult harjumattusega tegemist; sest iseenesest on nad ilusamad ja eufoonilisemad.

Heidetakse meile arvatavasti ka ette keele kunstlikku ümbertegemist ja „vägistamist“, kuid me tunnustame ja soovitame sarnast „vägistamist“ nimelt kui kõige tarvi-

1) Võru keeles on vahe, sest osastavas kõveneb vahekonsonant; näit. nimmi (s. o. nimesid) ehk nimme.

lisemat asja tarbekorral. Meile öeldakse, et kui kord rahvakeele „geenius“ pikemate lõppude poole kaldub, mis tarvis siis seda loomulikku ja paratamata käiku peatada ja „loodusele“ vastu töötada? Meie arvamise järele aga ei ole kõik, mis rahva geenius teeb, iga kord mitte häa ja kasulik. Kus see seda mitte ei ole, kus leitakse, et keel selle läbi kaotaks, olgu omapärasuse või ilu poolest, sääl võib, sääl peab sellele kalduvusele vastu astuma, samuti nagu sellele püütakse ja tahetakse vastu töötada, et rahvas mitte nii väga sorokohvkale ei anduks, olgugi et ta „geenius“ selleks praegu tugevat kaldvust avaldab.

Joh. Aavik.

Sügisetorm.

Olid teised või kolmandad sügisetormid, milliseid tavalisest vahel sünnib lõikuse ja sügisekuu vahepaigu, kui ööd pimenevad ning külmenevad ja ilmad hakkavad vilumaks minema. Pehmetuulise suve järke need ilmuvad äkki lehti puist käristama ning heinakuhje ümber ajama ja tohtkatukseid lammutama. Vanu puid langeb siis suurtes metsades, kus ragiseb, paugub, ulub ja mühiseb. Väikeste metsatorpade elanikud kutsusid neid torme „maailma ümberajaviks tormideks“, ja metsa sees tundubki nii kui oleks kogu maakoht iga silmapilk valmis kukerpalli minema. Puhuvad küll need kanged tuuled talvelgi ja vahest veelgi vägevamini, kuid sügisel, kui maa veel ei ole külmanud ja kui lehed neid veel kinni peavad, langevad männid ja kased kergemini oma juurilt ja murduvad äkkiarvamata mööda metsateed kõndija kaela. Täiskasvanuile ajab metsa sees värina pääle ja lapsi valjusti hoiatatakse kodu õues püsima.

Mööda metsi luusides, püss õlal, olin seesuguse jumala ilma kätte sattunud. See puhus põhja poolt peaaegu selgelt taevalt, siin sääl paistis mõningaid õige kõrgel kihutavaid pilve ribu. Laas mühas ja raksus, nii et mõeldagi ei olnud koera haukumist või linnu lendu kuulda. Louks oli läinud Halligi, kes peaaegu jalus mu ees kõndis, saba pooleldi alla lastud, ja nähtavasti natuke häbelik, kui tuul lahtisemis paigus ta karvu vasta pinda üles ajas.

Ja ühisel otsusel pöörsime mõlemad laiemile jalgetele, et esimeses talus ehk torbas ulualust otsida.

Säält avanes natukese maa tagant rukkipoold meie ette metsa keskelt. Põllul oli lõikajaid. Et nad seljaga meie poole olid ja kõrspõllu ääres tööklesid, siis nad ei märganud mind enne kui seisin üsna nende kõrval. Nad kõik peatasid oma lõikamise ja jäid üksi silmi mu otsa vahtima. Soovisin neile jõudu tööle ja andsin kätt vanemale mehele, kes üks mulle tuttav südamaa peremees oli. Pääle tema oli sääl kaks naisterahvast ja sulane.

„Noh, midas kuulukse?“ küsis peremees ja pistis sirbi nabra otsa.

„Ei muud midagi kui kange tuul on lahti.“

„Kange tuul jah, et nabrakki ei taha püsti seista, aga need on õnneks ka viimsed.“

„Herra on jahile läinud,“ lisas ta selle järele. „Noh kuidas siis selle küttemisega sääal metsas praegu lugu on?“

„Ei tast suurt asja ole ühtegi sääarase ilmaga. Päril surma hädaohus sääal kõnnid.“

Naised vaatasid korraga üksteise silmi, nagu oleks neil miski meele tulnud, mis vast oli sündinud ning millest äsja oli kõneldud. Kuid nad ei näidanud tahtvat seda ütelda ja jätsid sõna peremehele.

„Ei ole vist veel ulatanud sinna kirikukülassee see lugu, mis siin mineva pühapäeva juhtus, kui oli just samasugune tormine ilm.“

„Mina ainagi ei ole kuulnud. Ons see kahju teinud?“

„Ühe hinge see meie talust tappis... siit palult natuke maad sääal võsastiku ääres, kus too murtud kask on...“

Vaatasin osutatud sihis. Juhuline tuulehoog painutas sääal peaaegu lookadeks sihvakaid kaski, mis meeleheitlikuil liikeil püüdsid vabaneda ta käsist ja pööraselt oma lehtis latvu raputlesid. Seisvate keskele oli sääal maha murdunud suur vana kask, mis langedes natuke noortki metsa oli ühes viinud.

„Kuidas ta?“ küsisin mina.

„Oldi sääal mineval nädalal selle põllu niitmist alustamas ja abiliseks oli meil üks üksildane naisterahvas. Siis puhus samasugune tuul kui nüüdki.“

„Küll ta ikka kangemini puhus,“ parandas üks tüdrukuist.

„Vahest oligi kangem,“ möönis peremees. „Tal oli üheksat aastat käiv isatu poeg, kes oli end toppinud ühes

emaga siia tööpaika tulema. See poiss kippus ikka metsa jooksuma, ema keelis küll, et ära sa mine sinna metsa, kui pea kukub puu su pääle. Natukse aja tagant käis ta teda üle aia tagasi hõikamas. Armas Jumal, hädales ta sääl ega maltanud olla, vaid läks viimaks ise otsima.“

„Kas poiss oli jäänud puu alla?“

„Poisil polnud häda midagi, ta tõi ta käe kõrval siia põllule . . . see oli vaid olnud marju noppimas. Tehti siin siis väike vaheaeg. Liisa läks toobiga allikalt vett tooma. Säält ta sammus põiki üle põllu teed mööda ja läks samast väravast läbi, kust teiegi äsja tulite. Kui nägite, läheb säält jalgrada alla allikale nõgus. Ei teatud midagi paha aimata ja minagi võtsin rüügamist oodates leiva ja hakkasin lõikama. Pussi tera just kannikasse surudes puhus jälle äge vihur, nii et mütsi pidi pääst ära viima. Ja säälsamas käis vali raksatus ja vana kask murdus praginal maha, see mis sääl otse allika kohal on. See pragin oli nii suur, et ei kuulnud hädahüüdu ega teatud midagi, enne kui tuul jäi veidi vaiksemaks, ja siis hakkas kuuluma haledat oigamist metsast. Ta oli poja pärast mures olnud ega aimanud, et ta ise natukese aja pärast võiks jääda langeva puu alla.“

„Kas ta oligi jäänud puu alla?“

„Kui hääle poole mindi, siis leiti ta säält allika äärelt. Arvatavasti oli ta just kumardanud vett võtma, sest et toop allikas ujuskeles.“

„Ja ta ise?“

„Teda ennast oli puu nii pahasti kükakil olekus tabanud, et selg oli põiki läinud ja üks sääreluu oli kõige jalapääga veerandi jala sügavale maa sisse tunginud.“

„Ta suri kohe?“

„Hing oli veel sees ja inimene täies arusaamises kogu selle aja, kunni kase tüve päält ära raiuti . . . muidu ei oleks teda säält alt lahti saadudki, sest puu rõhus selga. Vast siis ta minestas ära, kui pidi jalg maa seest üles tõmmatama.“

Peremees jutustas seda rahulikul, tüünel häälel, piipu süüdates. Kui ta oli tuld taela saanud, lisas ta:

„Elas teine siiski veel ligi seitse päeva, enne kui hinge heitis.“

„Kas talle siis tohtrit ei toodud?“

„Ei seda osatud tuua kedagi ja mis see tohtergi sääal oleks võinud aidata kondi murru vastu. Katsuti talle küll liikvat anda, aga sääal ei aidanud enam ühedki rohud.“

See juhtumine, üksildase naise surm, oli nähtavasti siiski peremehesegi kibedasti puutunud, sest kui ta tükk aega oli järele mõtelnud ja piipu tõmmanud, lausus ta:

„See kipub mul ikka vahel meele tulema, et temagi surm mitte iseenesest ei tulnud... või kuidas sellega lugu oleks?“

Et selle kohta rohkem midagi ei osatud ütelda, siis jätsin mina jumalaga, vilistasin koera ja jätkasin oma teekonda. Igakord kui metsast kuulus langeva puu ragin ja kui tuul selle päale vilkeks vaiksemaks jäi, arvasin kuulvat üksildase naise oigamist ja nägin teda allika äärel kummuli maas, selg murdunud ja sääreluu veerandi jala võrra maa sisse uppunud. Sama nägemus uudistub alati, kui need sügisetormid korduvad.

Juhani Aho.

Soome keelest eestindanud J o h. A a v i k.

Seletused ja märkused.

Esitame need ses järjekorras, milles seletatavad sõnad tekstis esinevad; (Wied.) tähendab, et sõna Wiedemanni sõnaraamatus leidub.

milline (Wied.) — missugune; ilusam ja kõlavam kui ‚missugune‘.

torme = tormisid; i-tüvedest tarvitame järjekindlasti e-lõpulisi paljuse osastavaid: märk — (neid) märke, taud — taude, vang — vange, kool — koole, müür — müüre, romaan — romaane, meetod — metoode, operett — operette jne.

metsateid — parem kui ‚metsateesid‘; samuti „töid, öid, võid, jäid, kuid“, mitte „töösid, öösid, vöösid, jääsid, kuusid.“

ribu — parem kui ‚ribasid‘. Üleüldse vaja sid-lõpu eest igal võimalikul juhtumisel hoida.

jalgteile — jalgteedele.

vast — alles; nüüdsama, praegu, natukese aja eest (ses tähenduses siin); mitte tarvitada tähenduses „võib olla“, mille jaoks on „vahest“ olemas. Seepärast võiks hakata ütleva: vastsündinud laps, vastküntud (s. o. natukese aja eest, värskest küntud) põld.

Asja (Wied.) — natukese aja eest, hiljuti, nüüdsama, (Soome „äsken“).

ainagi — igatahes, vähemalt.

too (Tartu keelest) = see; võiks hakata kirjakeeleski tarvitama kaugemaid asju osutades, nagu Vene тоъ, kuna „see“ lähemaid asju osutaks ja üleüldisema tähendusega oleks.

osutatud — näidatud; „osutama“, — millegi päale näitama, ära, üles näitama (hinweisen, erweisen).

möönis — andis järele (sõnast ‚möönma, möönan‘).

maltunud (Wied.) — läbenud, püsinud; sõna võiks olla maldama — mallan, või ‚maltma — maldan‘.

vaid — ainult.

vihur — vihane, kange tuulehoog, torm.

ujuskeles — edastagasi ujus; lõpp -skelema, mis tegevuse kordumist tähendab, on Tartu-Võru keeles olemas ja võiks kirjakeeleski tarvitusele tulla: istuskelema, roomaskelema, loeskelema.

tüünel (Wied.) — vaikselt, rahulikult; nom. tüün, partit. tüünt.

vilge (-lke) — silmapiilk, lühike aeg.

Tuletusõpetusest.

Kaks tuletusliidet.

Ses osas tahame edespidi kõnealuseks võtta need tuletusliidet, mis meie keeles liig tavalised ei ole ja sellepärast harva esinevad, kuid sellest hoolimata keele rikastamise seisukohalt kuidagi tähtsad on.

Alustame seda korda kahe vähem tavalise *-(a)rd*, *-(a)rt* ja *-bu*, resp.¹⁾ *-bü*, *-bi* esitamisega.

1. Eesti keeles ei leidu üleüldse palju sarnasid tuletusliideteid, mis isiku tegevust ehk olekut kuidagi hääst või veel sagedamini halvast küljest aitaksid iseloomusta. Seesuguste võimaluste arv meie tuletusalal on võrdlemisi piiratud.

Üks sarnastest liidetest, enam laialise, *-ur* ja *-ar*, resp. *-mar* kõrval, on *(a)rd* ja *(a)rt*, (omast. *-rdi*), mis siiski meie nüüdses kirjakeeles sugugi sagedasti ei esine. — Seegi liide ei näi oma algupära poolest olevat muu kui teisend eelnimetud *-ar* liitest, mis samuti tegevust iseloomustab; olgu nii et küsimus on *-d* või ka *-t* tuletusliite kaasmõjust *-ar* pääle, või nii et vastavast käändest *d*, resp. *t ar* liite külge on tulnud ja sest nii moodi uue tuletuslõpu tekitanud. Võimalik ka, et siin mõlemad juhtumised on olnud kaasa mõjumas.

(a)rd- resp. *(a)rt-* tuletusliitelised sõnad iseloomustavad peaaegu ikka tegevvat isikut pahast, halvast ja ühtlasi ka naeruväärilisest küljest. See ei ole mitte nii pärit liite enese algtüve mõistet teisendavast tähendusest kui just sellest sõna algtüve tähendusest sündinud, mis külge liide on astunud, kuna lisaks tarve eitavid nähtusi iseloomusta tüvede tähenduspiiri määras. Selle tõttu aga on ka lõpp *-ard*, resp. *-art* ise halva kspaneliku, pejoratiivse tähenduse omandanud.

Eelnimetud *(a)rd-*, resp. *(a)rt-*lõpulisi sünnitusi on nii hästi deverbaale (tegusõnust tuletatuid) kui denominaale (nimisõnust tuletatuid). Arvu poolest valitsevad üle deverbaalid ja nii olles näivadgi need olevat algupärased, esi-

1) resp. — lühendus Ladina sõnast 'respective', millega tähendatakse, et teatavil kordadel antud asja (sõna, nähtuse jne.) asemel võib ka teine olla täiesti samadel oludel (siin *-bu* asemel *-bü* ehk *-bi* endise vokaalharmonia tõttu).

algsed. Denominaalid taas näitavad tekkinud olevat deverbaalide analoogiale nõjades.

Kõige päält deverbaalid. Näitustena olgu nimetud järgmised, mis Wiedemanni sõnastikus, seega rahvakeeles olemas:

jahvard (täh.: ilmaaegu kõneleja, lobiseja), sõnast *jahvama*; *lakart* (joodik), sõnast *lakkuma*; *lapart* halva töö tegija, sõnast *lappima*; *lombart* (lonkaja), sõnast *lompama* (lonkama); *lõhvard* (abitu, rumal, oskamata, alp inimene, kes ei oska end üleval pidada, ka lobiseja), sõnast *lõhvama* (vankuma; edestagasi jooksmata, edev, alp olema).

Tähelepanemise vääriline on see, et igalpool, *-rd* resp. *-rt* ees *a* esineb, hoolimata sellest, mis vokaal muidu verbis (tegusõnas) leidub. See seletub nii, et liide neist ajasõnadest, mis teises silbis *a*:ga olid, analoogia kaudu üleüldistati kujusse *-ard*, resp. *-art*, ja siis sinnagi tungis, kus verbis muidu muu vokaal asetses.

Eelmiste näituste hulka kuuluvad kõigiti ka veel seesugused (rahvakeelsed) sõnad kui:

käpard, (käperdaja, oskamata inimene), *logard*, kuigi neile ei ole kõrvale aseta sarnasid verbisid, millest need oleksid tuletud. Sest *käperdama*, *logelema* ei ole seks küllalt lähesed. Nii on lugu ka sõnadega *kovart* vana rauk, *kööbart* ära elanud inimene, *köönart* (hobuse k.) ära-aetud loom.

Eelmiste näituste analoogial võiks kergesti tuleta rea uusi sõnu, mis paremini kui lihtne *ja*-lõpuline tegija isiku tegevust, iseloomulist ja püsivat olumoodu võiksid karakteriseerida. Näituseks:

jahmard (ülepää kaela tegija), sõnast *jahmama*;
koivard (lonkur, hulgas), sõnast *koivama*;
kõhard (kes ühtelugu kõhib), sõnast *kõhima*;
latard (valjusti lobiseja), sõnast *latrama*;
lobard (lobasuu), sõnast *lobama*;
magard (kaua ja palju magaja), sõnast *magama*;
riiard (riidleja, riikas inimene), sõnast *riidlema*;
roomard (roomaja iseloomuga isik), sõnast *roomama*;
väänard (väänkael-inimene), sõnast *väänma*;
õgard (õgija, suur söödik), sõnast *õgima*.

Denominaale ei ole sellevasta ülepää palju. Tuntud on meile rahvakeelest *jõhkard* (hoolimata, jäme inimene,

Saks. Grobian) sõnast *jõhker* (Saaremaal tarvitusel, tähend.: hoolimata, jäme, Prants. *brusque*), ja *lohmard*.

Tuleta võiks eelmiste analoogial sarnasid kui *juhmard* (juhm inimene), sõnast *juhm*; *julmard* (toores, halastamata inimene), sõnast *julm* (om. julma, Soome k. tähend.: halastamata, жестокий); *kaltsard* (räbalis inimene, kaltsvatt), sõnast *kalts*; *kiivard* (äkkvihane inimene), sõnast *kiivas* (äge, äkkvihane) jne.

Üleüldse oleks soovitav, et eelpool esitud tuletusliide palju laialisema tarvituse võidaks kui sel senni on olnud, lisades seega keele suuremat kujukust ja iseloomustavid varjundid.

2. Nüüdses Eesti kirjakeeles on enesekohaste, r e f l e k s i i v i s t e (возвратные) tuletuste arv tegusõna alal õige kasin, peaaegu kehv. Tõsi, murded, eraldi lõunapoolne Võru ja Setu murre on sellegi poolest küll palju paremas seisukorras, see osa meie keelt on alles rikas refleksiividestki, kuid kahjuks ei ole see iseloomuline ja vähe vanapärane lõunapoolne murre saanud suuremat meie kehvuva kirjakeele paranemise päale mõjuda. Kui küsimus sest mõjust kõnealuseks võiks saada, siis vast lähemas tulevikus süstemaatilise kirjakeele rikastamise ja veresoetamise kaudu.

Üks refleksiivistest tuletustest, mis mõnes üksikus sõnas kangestanuna kirjakeelesgi leidub, murdes aga laialisemalt esineb ja kahtlemata laiendamist võimaluste piirisid mööda ootab, on *-bu-*, resp. *-bü-*, *-bi-*liide sarnasis sõnus kui: *joobuma*, sõnast *jooma* (tüvi *joo-*). Sel sõnal on Lõuna murdes veel kirjakeele omast lahkuminev tähendus, nimelt 'joodama, joodud saama'. Näit.: 'jook ei joobunud' s. o. jooki ei joodud, jook ei „läinud alla“; *jääbima* (Saarem.), sõnast *jääma* (tüvi *jää-*), tähend.: jahtumisest, külmaksminemisest maigu kaotama (toidust kõneldes); *loobuma* (Harju-Viru), lahkuma, taganema, lahti ütleva, võrdle Soome *luoda* — heitma; *lööbuma*, iseenesest tekkima, üles lööma (haigusest kõneldes), sõnast *lööma* (tüvi *löö-*); *saabuma*, sõnast *saama*, laen Soome keelest, tähend.: saada, jõudma (kuhugi); *sööbümä* (Setu keelest), kirjakeelses foneetikas *sööbima*; tähend.: söödama, söödud saama (vrd. *joobuma*), näit.: 'söök ei sööbi'. Sõna võiks tarvita nüüdse saksakeelsuse, germanismi asemel: 'väävli hape sööb ennast puu sisse' — mis seda mööda kuuluks: 'väävli hape sööbib puusse'. Niisama: 'see mõte sööbis mälusse'.

Tähelepandav asi: kõik sarnased sünnitused kui eelmised on ühesilbilistest tüvedest saadud (joo-, loo-, löö-, söö-). See ongi väga iseloomuline asjaolu, mis selle tuletusliite esinemispiiri kitsendab. Pääle ühesilbiliste tüvede ei leidu ühtegi ajasõna tüve, kuhu eelpuudunud liide oleks alale jäänud. Aga mitte alati ei ole see nii olnud. Muiste on see lõpp nähtavasti õige laialine olnud. See on esinud, kuidas võidakse arvata, kõigis refleksiivides nii palju kui neid meie kirjakeeles ja iseäranis Võru-Setu murdes on alale jäänud. Kõik sarnased refleksiivid kui *mürduma*, *mahtuma* on omal ajal olnud tuletud *-bu-*, resp. *-bü-* teiseendi *-vu-*, *-vü-*, või õigemini *-βu-*, *-βü-* liite abil, millest nende tüvede u (ü) alale on jäänud.

Kuigi vaevalt võiks mõelda seda liidet elusta refleksiivide sünnitamises, ometi ühesilbilistes tüvedes näiks selle liite tarvituse laiendamine sellegipärast võimalik. Nii võiks väga hästi ütelda: *keebuma* (sõnast *keema*), keevaks minema: ,vesi ei keebu‘.

müübima (sõnast *müüma*) — müüdud saama: ,see kaup ei müübinud hästi‘;

Ja nagu sõnast *joobuma* on saadud faktiiv *joovutama* (parem kui *joobutama*, sest et hääleseaduslikum b - v :) — tähend.: ,joobuma panema‘, samuti võiks suurest osast neid tuletusi vastavad faktiivid moodusta: *jääbima* — *jäävitama* (,ta jäävitas oma viibimisega toidu ära‘); *loobuma* — *loovutama* (loobuma panema, ära andma, jätma, Saks. ab-treten; ,ta loovutas oma õiguse teisele, oma sõjariistad võitjale‘); *lööbima* (*lööbuma*) — *löövitama* (esile tekitama: ,see rohi löövitas haiguse uuesti‘); *saabuma* — *saavutama* (kätte saama, Saks. erreichen), *sööbima* — *söövitama* (,ta söövitas seda mürki ta hingesse‘). Ja samuti ka mõnedest uus-sünnitustest: *keebuma* — *keevutama* (keema ajama);

Eelolevast on näha, kuidas ja kui palju on võimalik olevate, sagedasti eaproduktiiviste tuletuslõppude varal ja olevatele analoogiatele nõjades uusi sõnu soeta ning seda viisi keelt uute abinõude ja varjunditega rikasta. Loode-tavasti leiab see rikastamise vahend edespidi ikka enam ja enam tarvitust.

V. Ridala.

Etümoloogilised märkused.

,õpe-‘ — ,õpi-‘?

Harilikult kirjutatakse ,õperaamat‘, ,õpelinn‘, ,õpe-
plaan‘, ,õpeaeg‘ jne.; mäletaksin koguni ,õpepoiss‘-sõnagi
leidnud. Tõsi küll esinevad samad sõnad ,õpi‘-liitelistenagi,
kuid igatahes haruldasemini.

Kumba kuju peaks soovitamaks pidama, e-list või
i-list? Ajasõna ,õppi-ma‘ on — i-tüveline, millest saadakse
verbaalne nimisõna ,õpp‘, omast. ,õpi‘ (lehre, unterricht). Wie-
demannis leidub aga teinegi sõna ,õpe‘, omast. ,õppe‘ (lernen,
lehren, aufgabe zum lernen, lektion), mis on tuletatud
rahva seas hästi tuntud ,õppama‘ ajasõnast, nagu ,tõmme-
tõmbe‘ ajasõnast ,tõmbama‘, ,võte-võtte‘ ajasõnast ,võtma‘
< *võttamasen (Kalevipoja keele ,võttema‘, ,võttemaie‘ on
igatahes hilisem sünnitus), ,saade-saate‘ ajasõnast ,saatma‘
< *saattamasen jne.; ,õppama‘ ise näikse ,õpetama‘-
ajasõna lühem paralleelvorm olevat, mitte aga selle lühendus.

-raamat-liitsõnade esiosa on Eesti keeles harilikult
omastavas: ,maksuraamat‘, ,rulliraamat‘, ,kokaraamat‘ jne.
Sel põhjal peaks kahe vormi vahel valima, kas ,õpperaamat‘
või ,õpiraamat‘. Viimase poolt aga kõneleb vististi suurema
hulga keeletundmus. Päälegi võiks neis sõnus tähendusliku
vahegi teha: „õpetusraamat¹⁾“ (Soome opetuskirja), kuna
,õpiraamat‘ oleks „õppimisraamat“ (Soome oppikirja).

Mis ,õperaamat‘ — vormisse puutub, siis võiks see
mingisugune hilisem puuduline analoogiasünnitus olla
-e-tüvede mõjul. Teiselt poolt võiks ehk siin esineda
murdeline e < i, nagu see iseäranis Tartu murrakus mõnel
puhul märgatav.

Soovitavaid ,õpi‘-vorme ongi meil kirjanduses uue-
mal ajal tarvitatud. „Üliõpilaste Leht“ nr. 3—4 s. a. kirjutab
järjekindlalt ,õpilinn‘, ,õpiaasta‘, ,õpiharu‘, ,õpikond‘, ,õpi-
võimalus‘ jne.

V. Ernits.

1) — s-tüvede liitmisel tarvitame järjekindlalt konsonant-tüve.

Mõned uued sõnad.

Tuletuslikud:

järglane (Wiedemanis olemas, vrd. ka Soome ‚jälkeläinen‘), tähend.: järeltulija, mis sõnast ta oma läheduse tõttu parem; näit. ‚ta oli oma venna järglane ses ametis‘.

teisik [om. -ku] — teine eksemplaar sama isikut (ebauskliku arvamise järele), Saks. Doppelgänger, Vene двойникъ; näit. ‚ta arvas oma teisikut nägevat, nii oli see inimene ta sarnane.‘

aurik [om. -ku] — võiks, aurulaeva‘ paralleelsõnana esineda, millest ta läheduse poolest ilusam ja mõnusam; tüve lõpphäälik u liitelõpu i (-ik) ees kadunud, nagu selleks -istik ja -st lõpu analoogiat pakuvad: ‚kõivistik ja ‚kõivist‘ (sõnast kõiv, gen. kõivu); ‚Wiedemannis leidub ka ‚kõõvik.‘

murdelised:

hajuma (Wied. tartukeelne vorm ‚hajoma‘; vrd. Soome hajota) — laiali, koost ära minema, laiali pildunema (разбиваться): ‚politsei ilmumisel hajus rahvahulk turult‘; ‚murepilved ta otsaesiselt olid hajunud‘. — ‚hajuma‘ on jällegi oma läheduse ja iseseisva tüve tõttu parem kui raskepärased mitmest sõnast koosseisvad ‚laiali minema‘, ‚koost ära minema‘ jne.; ainult peaks ses sõnas ühtesattumiste ärahooldmiseks alg h-d hääлма, nagu üleüldse tuleks h häälmine (произношение) sõna algul uuesti tarvitusele võtta. — ‚hajuma‘ annaks ka faktiivi **hajutama** — laiali ajama, pillutama: ‚politsei hajutas rahvahulga‘.

lammuma (Wied.) — koost ära lagunema, varisema: ‚maja lammus ära‘; ‚raamat oli nii halvasti kõidetud, et kohe ära lammus‘; sellest **lammutama** (Wied.) — koost ära võtma, lõhkuma, purustama, varistama: ‚maja lammutati ära ja kanti teisale‘; ‚masin lammutati osadeks‘; ‚tuul lammutas heinakuhja ära‘. Võiks ta tarvitada trükitöö terminusena: ladu (laotud kirja) lammutama (s. o. koost ära võtma). — Ei ole tarbetu neid kahte sõna meele tuletada, sest nagu olen tähele pannud, on nad väga mitmele üsna tundmata.

mainima (Wied. maenima, kuid soovitaksime ae asemel ai, nagu üleüldse kus see võimalik) — Saks. erwähnen,

Vene упоминать, mille asemel senni on hädaabiks sõna ‚nimetama‘ tarvitatud, mis aga juba teise tähendusega koormatud; spetsiaalne sõna on seepärast seks mõisteks vajaline; — näit.: ‚ülemal mainitud asjad‘; ‚tema nime ei mainitud ses kirjutuses kordagi.‘

lool [omast. loola, Wied.: tiefes Sumpfloch (an Bach-ufern)] — kas ei võiks seda sõna hakata tarvitama tähenduses (Saks.) Grotte, (Vene) ррот, kui ei taheta selle jaoks võõrakeelist sõna jätta (kujul ‚grott‘)?

Soome keelest:

ehe [gen. eheda] — ühtlane, terve, täieline, kokkukõlaline (pooliku, katkelise, ebakõlalise vastand), V. цѣль-ный: ‚tal on ehe iseloom‘; ‚ta ei ole veel ühtegi ehedat teost loonud‘; sellest ehedus —: ‚sel teosel puudub sisemine ehedus.‘

laime [III välde] — kange vastand, nõrk, vesine, lääge, mage, liig pehme, mahe: ‚laime viin‘, ‚laime vaimustus‘; ‚ta ei tahtnud seesuguse laime õnnega leppida‘; sellest **laimendama** — pehmendama, magendama, mahendama, nõrgendama.

tulv [gen. tulva] — ülevoolav vesi, veevool, veetõus, uputus: tulvavesi — ülevoolav vesi, uputus; sellest adverbiaalne vorm **tulvil**: ‚veri voolas tulvana‘; ‚sulanud lumest olid kõik loigud ja ojad tulvil‘; ‚jõgi on tulvil (s. o. voolab üle), ‚uulitsad olid rahvast tulvil täis‘; — **tulvama** [tulvata] — ülevoolavalt voolama: ‚vesi tulvas üle kogu maakoha‘; ‚barbarid tulvasid üle Rooma riigi piiride‘; ‚ta suust muud kui tulvas needmisi ja sajatusi‘.

turm [gen. turma] — hukatus, kadu, hävitus (гибель): ‚see tõi talle turma‘, ehk: ‚see oli talle turmaks‘; ‚ta otsib ise endale turma, kui niisuguse tormiga merele julgub‘; — **turmama** (губить): ‚sarnase eluviisiga turmas ta endal ihu ja hinge‘; — **turmaline** — hukatust toov, kahjulik (пагубный, гибельный): ‚see kliima on tervisele turmaline‘.

Joh. Aavik.

Õigekeelsuslikud arvustused.

Siin mõtleme jätkata neid puhtasti keelalisi arvustusi raamatute üle, mis mineval aastal „Eesti Kirjanduses“ alustasime, kuid mille avaldamine meile toimetuse poolt tea-

tud tingimiste läbi võimatumaks tehti. Soome „Virittäjä“ eeskujul saavad need keelelised arvustused käesoleva kuu- kirja püsivaks osakonnaks ehk rubriigiks olema, sest üks parematest abinõudest teatavate keele vigade vastu alaliselt võidelda on, kui kirjanikka endid nende kohta ühtelugu tähelepanelikuks teha.

O. Luts. Kewade II. (a. 1913). — Esimese a. 1912 ilmunud „Kevade“ järg, pildikesed koolilaste elust maal. Nähtavasti küll suurema tiheduse ja hoolega kirjutatud, kuid ilma selle lihtsa värskuse ja kunstituseta mis esimesele osale ta isesuguse meeldivuse andis. Puudus on ka kompositsiooni lõtvus ja siduva ning põnevust andva elemendi nõrkus. Muidu siiski lõbus ja ladus lugeda oma rahvaliku keele tõttu. — Keeleliselt üleüldse hää, sisaldab aga mõningaid imelikka ja ebasoovitavaid kõrvalekaldumisi valitsevast keeleuususest.¹⁾ Olen seda teost lugedes järgmised asjad ära märkinud (vigadena ei ole dialektisme arvesse võetud, mis tegelaste murdelistes kahekõnedes esinevad).

[Morfoloogia] si-lõpuline palj. partitiiv, kuna sid normaalne: pilkusi 17; põialte 4, soovitatavam põialde; otsasid 89, miks mitte lühem ,otsi‘; kurbe 182, soovitaksin pigemini -i, kus võimalik — kurbi; hobusid 41, pro -seid, kuna tal muidu ikka -seid; kapsid 36, kirjakeeles, ,kapsaid‘ (nagu võõraid); haugid 205, vahest parem ,hauid‘; kui ,(ilusat) härberi‘ 31, siis peaks ka olema ,(seda) korteri, kindrali‘; ometi on vist ,korterit‘ üleüldisem.

Pöörangus (konjugatsioonis): tuisanud 3, aitanud 14, näitanud 21, pro tuisanud, aidanud, näidanud; tekkib 34 pro tekib; pesesid 140 pro pesid; pääsenud 193, õigem oleks pääsnud (e-tüvedes kaob e -nud ja -mine lõpu ees); kaebada 140, õigem kaevata; väänata 93 ja pöörata 114 oleksid paremini ja ilusamini samast tüübist kui ,anda‘, millest nad esialgu ongi olnud: käända, pöörda, (v. Keele reeglid 87, 113, 114, 115, 116).

[Tuletus ja üksikute sõnade vormid] auklise 19, reeglikordsem siin ,aukliku‘, sest et konsonanttüvi; kakkumisega — tartukeelsus, õigem katkumisega; dialektism on ,lõikuma‘ 26 (transitiivses tähend.) sõna ,lõi-

1) ,uusust‘ (ladin.) = pruuk; oma suurema eestikõlalisuse tõttu võiks see sõna meie keeles „pruugi“ asemel tarvitusele tulla, vähemalt keeleteaduse terminoloogias.

kama' frekventatiivina; taldrekud 42 pro taldrikud; eilane 111, soovitaksin pigemini eilne; samuti ,naese' asemel ,naine', järjelikult ka ,naisterahwas'; tõmbas enese kööku 30 (pro ,kooku').

[S ü n t a k s] oli ta Raja Teelest kõneldavat kuulnud 37, parem: oli ta kuulnud R. T-st kõneldavat; akende vahelt tungisivad vahel valged aurupilvekesed välja 41, parem: akende vahelt tungis vahel pilvekesi välja; seda Tootsi (õigem: selle Tootsi, peaks küll mõneks päevaks pogrissse vee ja leiva peale panema 110); suvi otsa 185, vahest õigem: suve otsa.

[Leksikon] Sisaldab mõningaid rahvakeele sõnu, mis kirjakeeles vähem tuntud. Nimetamise väärt (*tähen-dab, et sõna Wiedemanni leksikonis puudub) *s u m m e r -d a b (s. o. paterdab) nüüd ühe koha pääl 193; k a r s (gen. karsi) — Wied.: Korb, Netsack (zum tragen von Heu); l a b u d i k (üks mehine l. teda ikka saab 32) — lahmak, *v e e l d a m a — vedelema (kohe riidest lahti võtta ja mitte v. jääda 35); kapsastes m a o l d a v (kõhuli lamav) lihatükike 36; plasku põhi on natuke *l u p p i s (sisse vajutatud); m a d j a k — suur jäme, kõver kaigas, koot, (surub igale poisile mehise madjaku (Wied. madjakas, gen.-ka.) pihku 297); edasi tagasi seerimine (käimine) 54; ta *n ö l v u s (kaldus, vaju) tohvliga A. poole 73; ä r -g i t a m a (lüüa ähvardama) 78; kujukas adverb: läheb *l ö m b a k u - l ö m b a k u värava poole 136; samuti — jooksis *t i l p a - t i l p a järele 152; vastab (küsimuse pääle) u m b -r o p s u (s. o. mõtlemata, huupi, juhtumisi) 136; surnu (kirs-tust) pool röödakil (külge pidi viltu rippudes) väljas 148; A. l o o s k l e b (vintskleb) asemel; *t o r t s a k u t e (s. o. tüki, hoo) kaupa hingata (näit. kui nina nohust umbne) 70; v i b a l i k — pikk vits, roegas (siin sõimunimega pika ja peenekehaga poisi kohta: va' vibalik.) **Joh. Aawik.**

Märkus: Kahe teise raamatu arvustused peavad ruumi puu-dusel sellest numbrist välja jääma.

Mõtteterad Eesti keelest.

Meil kurdetakse Eesti iseloomu pikalduse, alalhoidlik-kuse ning uuevaenulisuse üle ja naerdakse Eesti talu-taadi tuimust ning jonnakust, kes omast isaisalisest puu-adrast häämelega ei tahtnud loobuda uueaegsemate, täieli-

semate tööriistade häaks. Kuid need naerjad ei märkagi, et mitmed neist keele asjus just samasuguses talutaadi psücholoogias kinni on.

*

Kui tahetakse, et Eesti keel oma sõnastiku ja iseäranis fraseoloogia poolest rikastuks, siis on vaja, et meil Eesti keeli rohkem kirjutataks, rohkem kõnesid peetaks ja — rohkem loetaks.

*

Eesti keele olusid ei või haritud rahva kohaseks pidada, enne kui meil hakkab haritud prouasid olema, kes vähemalt ortograafiat täieliselt oskaksid.

*

Õige Eesti keel on abstraktsioon, mis alles vaja luua.

Joh. Aavik.

Üleskutse ankeediks.

„Keeleline Kuukiri“ paneb ankeedi järgmiste küsimuste kohta toime:

1. Kas usute, et Eesti keel tulevikus igapidi väljatöötatud ja rikkaks, vanemate kultuurkeelte vääriliseks keeleks areneb, millega võib, vähemalt ilukirjanduses, kõigepeenemaid mõtte- ja tunde-elu nähtusi väljendada?

2. Kuidas ja mis abinõudega (üleüldse ja eraldi) tuleks keele arenemisekäiku selle täiuse poole edendada?

3. Kas on selleks vaja mingisugust radikaalsemat, revolutsionäärsemat, keeles tunduvaid muutusi ja parandusi tegevat uuendusliikumist?

4. Kas arvate, et praegune keeleuuenduse liikumine otstarbekohane on ja sihile viib?

Vastused, mis kokkuvõtlikud olgu, saadetagü „Keelelise Kuukirja“ toimetusele (Tartus, „Postimehe“ talituse kaudu). Nad avaldatakse järgmistes numbrites.

Üleskutse.

Kas keelata või keelda?

Järgmise seitsme tegusõna konjugeerimise viisi kohta rahva murdeis vaja selgusele saada. Need on: *keelan, neelan, käänan, väänan, keeran, pööran ja lennan (lendan.)* Praeguses kirjakeeles on neid hakatud n. n. kontraheeritute liigi järgi konjugeerima, mille tüübina olgu nimetatud sõna *tõmbama*; see tähendab, et kõigi seitsme verbi kõik vormid täitsa ühesugused on oma astete (painete) ja valdete poolest verbi *tõmbama* vastavate vormidega; näit. olevik: *keelan* (III valde), nagu *tõmban* (III valde); mineviku I isik: *keelasin* (nagu *tõmbasin*), 3-as isik: *keelas* (nagu *tõmbas*), käskkõne II isik palj.: *keelake* (nagu *tõmmake*, nõrk aste, II valde), I infinitiiv: *keelama* (nagu *tõmbama*), II infin.: *keelata*, (II valde nagu *tõmmata*), mineviku tegeviku partitsiip: *keelanud* II valde (nagu *tõmmanud*), oleviku tehtavik: *keelatakse* (nagu *tõmmatakse*), mineviku tehtaviku partitsiip: *keelatud* (nagu *tõmmatud*), oleviku tegeviku partitsiip: *keelav* (nagu *tõmbav*). Sammuti ka: *keelan, käänan, väänan, keeran, lendan* (III valde), — *neelasin, käänasin, väänasin, keerasin, pöörasin, lendasin*, — *neelas, käänas, väänas, keeras, pööras, lendas*, — *neelake, käänake, väänake, keerate, pöörake, lennake*, — *neelama, käänama, väänama, keerama, pöörama, lendama*, — *neelata, käänata, väänata, keerata, pöörata, lennata*, — *neelanud, käänanud, väänanud, pööranud, lennanud* (II valde), — *neelatakse, käänatakse, väänatakse, keeratakse, pööratakse, lennatakse*; — *neelatud, käänatud, väänatud, keeratud, pööratud, lennatud*, — *neelav, käänav, väänav, keerav, pöörav, lendav*. —

Kuid esialgselt on need verbid lihtsate kahesilbiliste liigist, mille tüüpidena olgu antud *annan, laulan*. Järgelikult nende järgi konjugeeruks *keelan* järgmiselt: olevik: *keelan* (II valde, mitte III!); mineviku I isik: *keelsin* (nagu *laulsin*), 3-as isik: *keelis* (nagu *laulis*), käskkõne II isik palj.: *keelge* (nagu *laulge*), I infinitiiv: *keelma* (nagu *laulma*¹⁾); II infin. *keelda* (nagu *laulda, anda*); *keelnud*

1) *Keela* tüvi on *keelda* —, nii et *keelan* sõnaga *annan* oma tüübi poolest täiesti ident oli, seepärast on I infinitiiv pidanud esialgu andma *keeldma* (nagu *andma*), kuid d häälik on hiljemini vahelt langenud, nii et *keelan* pea kõigis vormides sõnaga *laulan* analoogiseks sai.

(nagu *laulnud*), *keeldakse* (nagu *lauldakse*) ja *keeltakse* (nagu *antakse*), *keeldud* (nagu *lauldud*) ja *keeltud* (nagu *antud*), *keelev* (nagu *laulev*), omast. *keelva* (nagu *laulva*).

Nagu *keelan*, nii ka kõik muud kuus:

neelan, käenan, väenan, keeran, pöoran, lennan (kõik II vältes);

neelsin, käänsin, väänsin, keersin, pöörsin, lendsin; (ta) neelis, käanis, väanis, keeris, pööris, lendis; neelge, käänge, väänge, keerge, pöörge, lendke;

neeldakse (ka neeltakse), käändakse (ka kääntakse ja käänetakse), väändakse (ka vääntakse ja väänetakse), keerdakse (ka keertakse ja keeretakse), pöördakse (ka pöörtakse ja pööretakse), lentakse; neeldud (ka neeltud), käändud (ka kääntud ja käänetud), väändud (vääntud, väänetud), keerdud (keertud), pöördud (pöörtud), lentud;

neelma, käänma, väänma, keerma, pööрма, lendma; neelda, käända, väända, keerda, pöördä, lenda (III vältes); neelnud, kään(dn)ud, vään(dn)ud, keernud, pöörnud, lendnud (ja lennud);

neelev, käänevä, väänevä, keerevä, pöörev, lendevä.

Viimane konjugeerimise viis ongi oletatavasti meie rahvakeeles esialgu üleüldine olnud ja see esineb veel praegugi mitmes murdes. Hiljemini aga on teistes murretes *tõmban*-liigi analoogia oma mõju avaldanud ja need seitse verbi oma tüüpi kiskunud, ja nende murrete kaudu on nad nüüd ka uuemas kirjakeeles üleüldiseks saanud. Kuid paiguti, eriti vanemas kirjakeeles leidub neis sõnus veel *laulan*-liigi taolist konjugeerimise viisi.

Et praeguses keeleuenduses kavatsetakse need 7 verbi (vähemalt 6, kui *lendän* praeguseks jätta) jälle oma endisesse esialgsesse tüüpi tagasi viia, siis oleks vaja teada saada, kui laialt on edustatud kummadki konjugeerimise viisid meie rahva murdeis. Seepärast pöoran kõigi nende poole, keda asi huvitab, üleskutsega mulle oma tuntud murretest sellekohaseid teateid saata. Selle juures olgu veel tähendatud, et igaüks neist seitsmest sõnast tuleb oma vormide poolest üksikult tähele panna, sest võib juhtuda — ja nii ongi —, et mingis murdes mitte kõik need sõnad ühetasaselt ei ole liigist teise rännanud, vaid

ainult mõned neist, ja vahel koguni ainult mõnedes üksikutes vormides.

Teateid, mille eest lahkesti ette tänatakse, palutakse saata „Keelelise Kuukirja“ toimetusele („Postimehe“ talituse kaudu).

Joh. Aawik.

Keeleuenduse vastase aforismid.

Keel peab küll arenema ja uusi sõnu juure omandama, aga esimest korda ei tohi neid keegi tarvitada ¹⁾.

*

Uusi sõnu ei tohi luua ega laenata, nii kaua kui mina sennistega läbi saan.

*

Eesti keel, millest minu kojamees aru ei saa, on halb ja rikutud.

*

Kirjutage rahvale, sest et mina haritlasena üleüldse ei loe kuigi palju Eesti kirjandust.

Antineologus.

Koopia eest vastutab Joh. Aawik.

„Keelelise Kuukirja“ õigekeelsus.

„Keelelisest Kuukirjast“ ei pea esialgu täielist ühtlust õigekeelsuse ja õigekirjutuse poolest otsima. Seda ühtlust on raske, peaaegu võimatu läbi viia esiteks selle pärast, et eri autoritele tahetakse võimalust anda oma isiklikus keeleviisis esineda, ja teiseks et praeguse alles korraldamata ja oma õigekeelsuses alles vankuva ning muutuva keele juures väga raske on järjekindlust kätte saada. Mõned ebajärjekindlused on tahtlikult sisse jäetud, sest et ei tahetud mõnda alles kahtlast uuendust liig sagedasti tarvitada, vaid ainult katseks mõnes üksikus juhtumises.

1) Sama vaate omistab ka Anna Haava keeleuenduse vastastele (v. Eesti Kirjandus 5—6, lhk. 156).

Kuidas keeleuuendusele vastu tullakse.

J. Jõgeverile ta arvustuse puhul „Eesti rahvusliku suurteose keele“ üle (Keelelise uuenduse kirjastik № 1) „Eesti Kirjanduses“ nr. 7.

Enne kui Jõgever arvustuse sisulist külge ja üksikuid mõtteid kõne alla võtta, olgu ta arvustamise viisi mõne joonega kujutatud, mis seda iseloomustavad, sest siin tahaksin vastu vaielda mitte ainult arvustuse mõtete, vaid üleüldse selle viisi, meetodi ja tooni vastu, mida ta neis tarvitab keele uuendusest kõneldes.

Üks ta „võtetest“ on kõige päält vastase mõtteid pahatahtlikult väända; ta teeb end neist valesti aru saama (sest ma ei luba endale oletada, et hra Jõgever neist haritud inimesena ja ülikooli lektorina aru ei saaks); ta väänab neist liialdatud või hoopis võõriti järeldusi välja, üleüldistab kõrvalisi, ebatähtsaid mõtteid ja puhub nad suureks.

Teiseks ta teeb endale ülesande liig kergeks ja arvustab pääliskaudselt. Ta ei võta vaevakski arvustatavas teoses esile toodud mõtteid ja üksikuid ettepanekuid harutusele võtta ja nende vastu asjalikkude, loogiliste argumentidega sõidida. Ta arvustustes on imevähe näitusi toodud, kuna ilma näitusteta ja üksikasjalise analüüsita otse võimatu on niisuguste keele küsimusi käsitlevate raamatute üle kompetente arvustusi kirjutada. Ta arvustused ei ole enamasti muud kui üleüldised mõtted asjaomase raamatu puhul ega ole neil ühtegi tõsist kriitika väärtust.

Kolmandaks — ja see on eelmise omaduse tagajärg — puudub ta arvustustes esile toodud mõtetel sagedasti reaalne alus ja pretsisioon; need on huupi, kõiksugu liialdustega öeldud ja vahel üsna ekslikud väited, mida tõsine arvustaja iialgi ei peaks tohtima nii uisapäisa ja ilma kontroleerimata avaldada.

Neljandaks paneb ta vaen keeleuuenduse vastu teda see võrra külmaveresust kaotama, et ta seda arvustades ikka mingisugusesse vihasesse ja labaselt pragavasse tooni satub, mis sugugi sünnis ja usaldust äratav pole ühe isiku poolt, kes tahab teadusmehena esineda.

Kõike seda tahame tõendada ta nimetatud arvustuse kallal.

Kuidas hra Jõgever pahatahtlikult mõtteid väänab ja lubamata järjeldusi teeb, sellest järgmised näitused.

Ta tsiteerib meie broshüüri „Eesti rahvusliku suurteose keele“ eeskõnest koha „Seesugune vankuvus ja anarhia (tema harv.) on paratamata pahe selles ümberloomise ja katsete tegemise ajajärgus, mida meie kirjakeel praegu läbi elab.“ Ta haarab sellest lausest kinni ja hüüab kahjurõõmulik-parastavalt: „Nõnda on järjekindluse ja keeleühtluse puudumine, vankuvus ja anarhia uue „kirjastiku (!)“ otsekohene tundemärk! . . . Ta (J. Aavik) ei taha järjekindel olla.“ Ta kisub seega meie lausest järelduse, nagu teeksime meie järjekindlusetuse põhjusemõtteks, nagu keelaksime järjekindel olemast („Sest järjekindel ei tohi olla“ — luuletab hra J. meile külge), kuna loomulikult ja loogiliselt meil sarnast vaadet ega põhjusemõtet ei või olla. Me tahtsime hra Jõgeveri tsiteeritud lauses ainult seda ütelda, et praeguses keeles veel võimatu on järjekindel olla, iseäranis nüüdsel keeleliste katsete tegemise ajal, sest raske, peaaegu võimatu on iga küsimuse kohta kohe lõpuliselt selgusele ja otsusele jõuda; mõningaid vorme tuleb enne otse praktikas proovida, missugune neist kõige paremini kõlbab. Meie järjekindlusetus on siis teadlik, tahtlik, tarviline; kuid palju pahem ja suurem on see iseteadmata ebajärjekindlus, mis meie praeguse ajalehe ja kirjanduse keeles valitseb. Hra J. teeks mõistlikumalt, kui ta hoiaks selle jaoks oma vägevad sõnad „piimapüti“ keelest.

Kuulake edasi, kuidas hra Jõgever minule mõtteid välja järeldab ja külge luuletab: „Nõnda siis viivad Eesti keele foneetika, keele ajalugu, rahvakeel, kust kõik teised rahvad tõendusid ja põhjendusid oma keelte vormidele ammutavad, eestlast vale teele. Ainuke tee õigeid vormisid leida on hra Aaviku „ilutunne“. Tahetakse teada, kas üht või teist vormi tohib tarvitada, siis peab hra Aavikult küsima.“ — See on nii pöörane pahupidi-pöörmine, et vaevalt maksaks sellele tõsiselt vastu vaielda. Kes meie keeleuuenduse tegevust viimasel ajal vähegi tähele on pannud, on pidanud märkama, kuidas me oma parandus- ja uuendus-ettepanekute valdavale enamusele just rahvakeelest toetust otsisime. Oma absurdi järelduse teeb hra J. sellest, et me kuskil oleme ka rahva keeles vigu ütelnud olevat. Et rahva murreteski vorme ja nähtusi leidub, mida loodava kirjakeele õigekeelsuse seisukohalt ebasoovitavaks, s. o. vigadeks tuleb pidada, on küll tõeasi, kuid sellega ei ole sugugi öeldud, et kogu rahvakeel vigane on. Hääd vormid on eri murdeis laiali pillatud, s. o. ühes murdes on üks vorm parem, teises teine. Võrdlev uurimine ja teatavad põhjusemõtted on need, mille järele üksikute

murdevormide paremust ja pahemust, õigust ja vigasust kirja-keele jaoks tuleb otsustada. Kõigest sellest olen pikemalt harutanud oma kõnes „Õigekeelsuse põhjused“, mis Tallinnas ja Riias pidasin.

Üks kolmas näitus hra Jõgeveri meetodist: „Kuid hra Aaviku ilutunne on ise midagi õige muutlikku. See, mida ta täna ilusaks loeb, on tihti juba homme tema enesegi arvates inetu. Täna on see jälk germanismus, mida homme suurtuguseks ja elegantiks kuulutatakse ja ümberpööratud.“ — Kas võib ka hra Jõgever sellest muutlikkusest tõendusi ja näitusi tuua? Senni olen kõigile oma ettepanekuile truuiks jäänud, ainult mõne õige harva kohta olen tagasihoidlikumale seisukohale asetonud, kuid need on ikka siis olnud niisugused, mille kohta mul algusest saadik küllalt kindlaid vaateid ega toetusi ei olnud, iseäranis veel kui selle lisaks märkasin, et nende läbiviimiseks vähe lootust. Ja mis on selleski õigusepoolest nii hirmsat, et omi vaateid mõne üksiku asja kohta pärast õiendatakse? Eksimattust igas vähemaski asjas ei või keltki nõuda.

Edasi omistab mulle Jõgever: „Peab õnne peale uusi sõnu, „neologisme“ looma, neid õnne peale elegantideks ja suurtugusteks välja kuulutama, sest ükski terve mõistuse ees maksev kriteerium ei tohi tööd segada.“ — Me oleme alati kõik oma uuendusettepanekud põhjendanud kas rahvakeelsuse, otsustatavuse või ilu põhjusedele ning keele foneetilise arenemise seadustele. Ja ka ilu põhjusedele ei ole meil midagi ebamäärast, vaid sääl läheme enamasti sellest objektiivsest printsiibist välja, et samade häälikute lähedane ja sage kordumine ilus ei ole. Ja meile ei või ka süüks panna, kui me vahel mõne sõna kohta oma isikliku tunnet ja meeleolu avaldame. Kes ainsa isikliku ilutunde järele käib, on, nagu oleme tähele pannud, just meie publikum, kellele üks või teine sõna lihtsalt meeldib või ei meeldi.

Esitame nüüd mõned näitused Jõgeveri pääliskaudistest ja ekslikkudest väidetest.

Et ta uema keele arenemist ei tunne ega tähele ei pane (mis ometi tema kui Eesti keele lektori kohus oleks), seda paljastab koht, kus ta ütleb, et mina „imelisi, tihti maotumaidki uudissünnitusi ja vormisid“ luua, nagu „naudingid“ (*sic!* minu märkus), „üllatused“ ja „loobumised“. — Esiteks ei ole need sõnad sugugi loodud, vaid laensõnad; teiseks olen mina neist ainult esimese („nauding“) laenanud (Soome keelest), kolmandaks on „üllatus“ juba nii üleüldiselt tarvitusele

tulnud ja nii tuttavaks saanud, et seda vaevalt enam maksab „uudissünnituseks“ nimetada (kas siis hra Jõgever sugugi ajalehti ja uuemat kirjandust ei loe?); neljandaks on ‚loobuma‘ eht rahvakeelne sõna (võtku vaevaks Wiedemann lahti lüüa). Hra Jõgever avaldab siin ise ebajärjekindlust: ühelt poolt soovitab ta murdesõnu kirjakeelele, kui aga neid keegi tarvitab, siis on hädakisa lahti. Või tohib ainult neid murdesõnu tarvitada, mida hra Jõgever isiklikult tunneb?

Samuti näitab ta oma teadmattust sõna „toode“ deklinatsiooni küsimuses (v. „Eesti Kirj.“ nr. 3—4). Ta nõuab sääli, et genitiiv peab olema ‚toode‘, mitte ‚toote‘, sest ta arvab, et see sõna tuleb verbist ‚tooma‘ mis võimatu on. Nähtavasti on hra Jõgeveril minu sellekohased märkused kahe silma vahele jäänud või ta ei mäleta neid enam. Kordan seepärast siin hra Jõgeveril jaoks: ‚toode‘ ei või milgi kombel olla sõnast ‚tooma‘ õigesti tuletatud sel lihtsal põhjusel, et tuletusliidet -de olemaski ei ole, vaid ainult -e; -d- peab seega verbi enda osa olema; verb, millest ‚toode‘ tuletatud, ei või seepärast muu olla kui ‚tootma‘, nagu ‚oode — ootma, saade — saatma, kõide — köitma, liide — liitma‘ jne., ‚tootma‘ on laen Soome keelest ja tähendab ‚produtseerima‘.

Kolmas tõendus, mis hra Jõgever oma ignorantsist (teadmattusest) uuema kirjakeele ajaloos annab: ta teeb meile germanismi pärast etteheiteid, sest et me sõna ‚saama‘ tuleviku moodustamiseks tarvitame ja sellega germanismi, „mis suure vaevaga kirjakeelest välja on tõrjutud, jälle elusse kutsume“. — Tahaksime teada, mis ajast saadik on see kirjakeelest välja tõrjutud (ja veel suure vaevaga!). Sest minu tähelepänekute järele on see „Germania mõju“ ka meie paremate kirjanikkude ja ajakirjanikkude töedes veel kõige harilikum nähtus. Seda ollakse sunnitud tarvitama, kunni oma eestipärane tuleviku vorm või konstruktsioon on soetatud (sellest olen omal ajal „Postimehes“ kirjutanud). Kui hra Jõgever selles ‚saama‘-tulevikus nii hukkamõistetavat germanismi näeb, siis on ‚saama‘-tehtavik, mida ta ise tarvitab, veelgi hukkamõistetavam, sest et see täitsa tarbetu on (v. Eesti Kirj. nr. 6—7; Jõgeveril tekstis lhk. 159: ‚kui... keel peab kunstliselt (p. o. kunstlikult) ümber tehtud saama‘ (p. o. ümber tehtama).

Vaadakem viimati ka, mis hra Jõgever kõnealuse raamatu („Eesti rahvusliku suurteose keel“) päris sisu ja idee kohta ütleb. Ta jõuab sääli sellele üllatavale ja paradoksaalsele otsusele, et Kreutzwaldi vead „Kalevipojas“ sugugi vead

ei ole ja et Kreutzwaldil täieline õigus oli nii kirjutada, nagu ta on kirjutanud. Miks? Sest et ta nõnda (s. o. nende vigadega) paremini omi mõtteid võis väljendada. Imelik vabandus. Kuid siis peaks hra J. vähemalt sama vabadust — keelt oma tahtmise järele ümber teha — ka keeleuendajatele lubama. Oh ei sugugi! Seda tohtis ainult Kreutzwald. Miks? Sest et ta Kreutzwald oli. Hra Jõgeveri vaade on nimelt see: ainult ilukirjanikul on õigus keelt teha. Et seesugune vaade ühekülgne on, seda oli meil juba varemalt mahti siinsamas ümber lükata. See on nimelt see valearvamine, nagu oleks mõni kuulus kirjanik, nagu Luther, Goethe, Pushkin, Aho oma rahvastele kirjakeele valmis loonud. Suured kirjanikud on üleüldse vähe uute sõnade loomisega ja grammatika korraldusega tegemist teinud. See ei ole nende ülesanne; neile on muude asjadega enam tegemist, nimelt sisu, kompositsiooni ja stiiliga. Keelemehe ja grammatiku tegevust neilt nõuda oleks tööjaotuse põhjuse eitamine. Jõgeveri loogika järele peab siis suur kirjanik (nagu näit. Kreutzwald) kõike paremini oskama. Jõgeveri enese vaidlemise meetodi tarvitades, mis liialdatud järeldusi teeb, võiks siis ütelda, et järjekult Jõgever usub, et Kreutzwald ka paremini oskab saapaid teha kui ta kingsepp. Ei, see on muidugi absurd. Kui me ei jaksa niisugust eepost kirjutada kui „Kalevipoeg“ (labasevõitu ja igav teos üleüldiselt), siis võime vähemalt natuke paremini grammatikat osata kui Kreutzwald.

Ka vaidleme sellele vaatele vastu, nagu oleks teiste teoste parandamine barbariseerimine ja häbistav nii hästi rahvale kui parandajale endale. Ma arvan et seesugune vaade, nagu oleks kunstiteos puutumata püha, on suurelt osalt sissejuurdunud eelarvamine. Me täiendame ja parandame oma kultuurajärje kohaselt kõiksugu asju, mis meie esivanemad loonud, ega keegi pea seda barbariseerivaks ja häbistavaks tegevuseks, vaid kultuuraliseks ja au- ning kasutoovaks. Ainult „kunstitöid“ ei tohi parandada, need peavad jääma niisugusel kujul, nagu neid keegi geenius on kord loonud, kõige puuduste ja nõrkustega meie aja seisukohalt vaadates. Meie aga väidame ümberpöörduvalt, et see liialdus on ja et igal ajajärgul peab õigus olema koguni Beethoveni sümfooniaid ümber teha ja parandada, kui leitaks, et neid parandatud kujul parem oleks maitseada. Kuid sest vahest teisel eraldi pikemalt.

Ka ei mõtlegi me Kreutzwaldi puuduliku töö parandamisega hakata end vaevama. Proov „Kalevipoja“ parandatud teksti

oli meile ainult väike ajaviite töö ja selle eesmärk oli „Kreutzwaldi“ keelepuudusi näidata ning teiseks rahvaluule salmimõõdu kallal katseid teha.

*

See on selgesti näha, et hra Jõgever ei taha meie püüetest aru saada; ta astub neile kohe teatava eelarvamisega vastu, ega võta vaevaksgi neid lähemalt tähele panna. Ta ütleb küll (lhk. 177): „Me oleme tänini katsunud hra Aaviku püüdmistest keele alal aru saada, neid tõsiselt hindamise alla võtma, nii kaua kui arvata võis, et meil keeleteadlasega tege mist on.“ Kuid kus ja millal on ta näidanud seda püüdu aru saada ja tõsiselt hinnata? Me ei tea seda. Ta on meie kirjutustest ainult alati teatava pääliskaudsusega kirjutanud, sest et ta neid nähtavasti pääliskaudselt on lehitsenud. Mõned ettepanekud, vaated ja tendentsid sääl ei meeldinud talle ja siis muud kui kohe maha mõnitama. Kui aga hra Jõgever arvab, et ta pragamisega ja labase ning ülbe tooniga keeleuuenduse võib surnuks lüüa, siis on ta selle poolest küll eksiteel.

Kui meie seltskonnas maal ja linnas rühm isikuid on, kes kahjurõõmuga näeksid praegusele keeleuuendusele vastu töötavat ja seda takistatavat, siis on nad endile hra Jõgeveris küll halva asemiku leidnud, kes nende asja enam kompromit teerib kui edendab. Sest kui hra Jõgever tõesti selles oma tagurlises tegevuses tahaks mõjuga töötada, siis peaks ta põhjalikumate argumentidega ja teaduslikumate sõjariistadega tulema.

*

Meil on kahju ja piinlik, et olime sunnitud seda kõike siin hra Jõgeveri kohta nii ütleva, kes oma ea poolest austatav on. Aga tema on seda ise provotseerinud. Tähendame ainult, et hra Jõgeveri tarvitatud arvustamise meetod küsimuste läbisõelumiseks ja selgitamiseks pea sugugi kaasa ei avita; sel ei ole muud mõju ega tagajärge kui vahekorda ilmaaegu teravaks ajada

Ja siin tahaksin selle puhul selle üleüldise tähelepaneku teha, et meie vanema ja noorema sugupõlve vahekorra pääl mingi needus näib lasuvat. Ma jätan siin hoopis kõrvalle noorte eksimused — vanade asi on neid paljastada —, ma tahan ainult selle pääle tähendada, et vanemad mehed meil mitmes tükis nagu meelega end vähem armastatuks ja austatuks püüavad teha noorte silmis, seega et nad nende püüete kohta avaldavad arusaamise puudust, hukkamõistmist pääliskaudse otsustamise ja asjatundmatuse tõttu, seega näidates, et nad

nagu enam ei jaksa uue aja püüetega sammu pidada ja et neil vähe ühist enam on noorema sugupõlvega, See tuleb iseäranis keeleuuenduse asjus nähtavale. Jõgever esineb siin ainult ühe kõige' tüübilisema näitusena. Selle etteheite teenivad ka mõned muud vanema sugupõlve esitajad, kelle muidune tegevus ja elutöö meis omane on austust ja lugupidamist äratama. Kuid oma ettevaatmata ja ülekohuste märkustega tilgutate mürki sellesse puhtasse austuse tundesse, mis meil teie kohta on. Teie kõik, kes keele uuenduse kohta kõiksugu arvustavaid märkusi ja torkeid teete, tunnistage, et te nende küsimuste üle õigusepoolest veel poolt tundigi ei ole mahti leidnud tõsisemalt järele mõelda! —

Ei, keele arendamise asjas, mis meil praegu nii põletav, peaks vastastikkune vahekord eri rühmade vahel teistsugune olema. Selleks suureks ja kultuuraliseks tööks, haritud Eesti keele loomiseks, mis kord Uue Eesti üheks nurgakiviks saab, peaks olema enam häatahtlikku kaastegevust, vastastikku lugupidamist, sümpaatilist arusaamist, siis näeksime ehitust rutemini tõusvat tugevana ja suurepärasena, kantuna üksmeelsest kaastööst ja rahva paremast ja iseteadlikumast ollusest.

Joh. Aavik.

Mõnesugused märkused.

Muutunud tähendusega sõnad.

Meil hädaldakse alati, kui mõni sõna uuemas keele teise tähenduse, iseäranis veel soomekeelse omandab. Kuid seda on varemaltki juhtunud. Nii antakse Wiedemanni sõnaraamatus sõna ‚aine‘ ainult tähenduses ‚Ton, Ausdruck‘. Tähenduse ‚materია‘ on see sõna Soome keelest saanud, kust ta vahest otsekohene laen on.

Eitavad adjektiivid 60 aastat tagasi.

Eitavate adjektiivide loomiseга on Eesti keel üleüldse raskes seisukorras; mitte- ja ka -tu ning -ta abil moodustatud on sagedasti õige kohmakad ja kõlaliliselt inetumad: kindluseta, selgusetu, tegevusetu, mittepraktiline. Uuemat ajal on seks otstarbeks hakatud eba- tarvitama, mis mõnele ei meeldi: ebaviisakas, ebaseelge, ebakindel, ebapraktiline jne. Huvitav on tähele panna, kuidas 60 aasta eest sellest üle saadi: a 1855 ilmunud teosest „Koli-ramat kues jaggo „Wisik“ loeme: ‚il m e l e k t r i k k u d (s. o. elektrita, mitte-elektrised) asjad‘.

Ajalehtede ebajärjekindlus.

Meie ajalehed tahavad küll põhjusemõtteliselt võimalikult rahvalikud ja laiematele kihtidele arusaadavad olla ega salli sellepärast uusi ega

võõraid sõnu, mis arusaamist takistavad. Ometi nõuavad nad rahvalt, et see Prantsuse ja Inglise keelt oskaks lugeda, sest nimed trükitakse nii nagu neid algkeeles kirjutatakse, mille häälmist meil ainult vähesed tunnevad. Ja mitte üksi nimedes, vaid ka sõnades hoitakse võõrakeelne ortograafia pieteetlikult alal: nii kirjutab „Postimees“ (a. 1912) praedisponeritud (nr 189), substanz, milieu (nr. 213).

„praegu“ murdelised kujud.

Sõna „praegu“, mis on kokku liitunud sõnadest „paras“ ja „aeg“ (s. o. „parajal ajal“, vrd. Soome „paraikaa“), on eri rahvamurdeis väga mitmesugused kujud omandanud; Wiedemanni sõnaraamat loetleb järgmised: praegul, paergas, paergu, paergus, paergust, paraegu, paraegust, praegal, praegust, präägut, praegus, prõlla, prella, prilda, prahilla, priilla, pilra, pildra, põrehella, põrla, parhalt, paras, parhilla, parahalt, parahelda, parhella, parahilla, parahalla, praegast.

Arvurikas perekond ja hiilgav näitus meie rahvakeele ühtlusest!

Need, kellele vormid „argtus, halbtus, kurbtus“ meeldivad,

võivad oma tarvituseks Wiedemanni rōnaraamatust veel näit. järgmised dus-sõnad lisaks saada; hingdus, igavdus, inimdus, kaugdus, küлдus, ärgdus, surematadus.

Kentsakas teada-anne.

Ühes Eesti päevalehes kuututuste küljes teatas mõne aja eest Baltiski linnawalitsus, et ta „velskerit tarvitab“ (пользуется фельдшеромъ). Keda see huvitab?

Täienduseks kirjutusele „Lühemad paljuse osastavad“.

Lk. 12 on lisada, et sõnade „koda“ ja „oda“ lühemad paljuse osastavad oleksid „kode, ode“ sest et nähtavasti d mõjul, e häälik siin omasem.

Õiendused.

lk. 6 (8 rida ülevalt)

vokaali-lõpulised asemel peab olema vokaal-lõpulised

lk. 7 (16 rida ülevalt) ju asemel peab olema ja

lk. 11 (19 rida ülevalt) puhas aga, asemel peab olema puhas a, aga

Aho laastu „Sügisetormi“ tõlke kohta vaja järgmised õiendused ja täiendused teha: „Sügisetormi“ asemele „sügistorm“; „nõgus“ (lk. 15, 12 rida ülevalt) asemele „nõos“. — Sõna „torp“ (om. „torba“, lk. 14) tähendab popsit ehk vabadiku kohta Soomes.

„Üliõpilaste Leht“

Eesti edumeeliste üliõpilaste häälekandja.

Ilmub 8 korda aastas.

Vastutav toimetaja mag. phil. **V. Grünthal.**

Tegev toimetus: **V. Ernits, V. Jõuram, H. Karro.**

Senni ilmunud 1—5 nr. sisust:

Juhtivas osas: № 1: V. Jõuram: „Üliõpilaste Lehe“ tekkimine ja selle ülesanded; V. Ernits: Meie üliõpilasnooresoo ülesanded rahvusbioloogiliselt seisukohalt nähtuina; № 2: K. Luts: Kas peab üliõpilane poliitiliselt erapooletu olema? № 3—4: A. Oinas: Piik minevikku; A. Oinas: Eesti üliõpilasnoorsugu arvudes I. J. Kotkas: Tähtsama üliõpilaste elu küsimuse käsitlese puhul; V. Ernits: Üliõpilane poliitika, teaduslik ja hariduslik tegevus; A. Bachmann: Ülevenemaaline üliõpilaskongress. № 5 V. Jõuram: Meie üliõpilaskond ja praegune silmapilk; A. Oinas, Eesti üliõpilasnoorsugu arvudes II.; J. Kotkas: Vaidluste puhul Hommiku kultuura ja korporatsiooni küsimuse kohta; J. Jans: Meie üliõpilaste omavahelisest läbikäimisest.

Kirjandus, kunst ja teadus: № 1: V. Ernits: J. Tõnisson, Põhja-maade rahvaülikoolid; J. Kangro-Pool: Vana Greeka maalikunstist; № 2: Dr. H. Sulg: Г. Нигголь, Об одной особенности грудной клетки у эстов; A. Bachmann: В. Эрниц, Из истории борьбы против алкоголизма у эстов; № 3—4: B. Linde; V. Ernits, Vabaõhu museumid; V. Ernits: Jaan Roos, Põtsamaa minevik; H. Niggol: Vastus Dr. H. Sule arvustusele; A. Vallner: Keemia oskussõnade loomise põhjused; P. Tatz: Mõnda üliõpilaste laulust; J. Kangro-Pool: Meie kunstiõpilased; № 5: M. Joseph: Aksel Kallas luuletajana.

Kodumaa tundma õppimine: № 3—4: Muu seas juhatus kihelkondade kirjeldamiseks ja lisana kodumaasse puutuvate kirjutuste korralduse kava

Eesti üliõpilaste elust: Muu seas kirjutusi üliõpilaste karskusetöö ja Eesti Rahva Museumi pidude kohta; Nekroloogid.

Üliõpilaste organisatsioonide tegevus: Aruanded ja ülevaated.

Soomest. Väljamailt. Toimetusele tulnud kirjad: Muu seas Eesti üliõpilaste teadusliku töö edendamise kapitali asutamise asjus jne.

Hind aastas 1 r. 50 k., üksik number 25 k.

Tellimise adress: **Tartu, G. Zirki trükkoda.**

Rahvalik-teaduslise, poliitika, teaduste,
kirjanduse ja kunsti kuukirja

Vaba Sõna

Vastutav toimetaja Kornelius Tüür. — Vastutav väljaandja Bernhard Linde. — Tegev toimetaja Rudolf Paabo.

1915. a. tellim. vastuvõtmine on alanud.

Vaba Sõnal on selja taga kõigi meie ajakirjade esimese aasta ainelised raskused: neist on uus ajakiri üle saanud ja algab aineliselt kindlustatult, vanade ja uute kaastöölise toetusel kindlalt ja julgelt oma teist ilmumise aastat.

Vaba Sõna paneb oma sisu rahvalik-teaduslikkuse ja mitmekesisuse pääle iseäralist rõhku. Kõik moderni kulturi probleemid, uued voolud ja ideed teaduses, kirjanduses ja kunstis, ning tähtsamad päevaküsimused leiavad tema veergudel tähelepanemist, asjalikku ja teaduslikku valgustust.

Vaba Sõna toetavad hulk kaastöölisi kodu- ja väljamaal. Läänud aastal ilmusid „Vaba Sõna“ veergudeljärgmiste autorite tööd: Joh. Aavik, Joh. Adamson, Joh. Audova, J. Barbarus, Valeri Brjussov (Vene), Rein Eliaser A. Fiskar, Louis Ganzenmüller (Prantsuse), Joh. Jans, Ed. Juhanson, M. Kurs-Olesk, H. Kruus, Nikolaus Lenau (Saksa), Juhan Liiv, Bernhard Linde, Emilla Linde, H. Madisson, M. Martna, K. Michelson, K. Menning, Arvid Mörne (Rootsi), Jaan Oks, Lui Olesk, Rudolf Paabo, A. Reben, Peeter Ruubel, Rabindranath Tagore (India), A. H. Tammsaare, A. Tassa, F. Tiderman (Rootsi), Friedebert Tuglas, K. Tüür, Joh. Semper, Fr. von Stryk (Balti-Saksa), Gustav Suits, Werner von der Schulenburg (Saksa).

Pääle vanade kaastöölise on veel lubanud kaastööga toetada: Karl Einbund, E. Eisenschmidt, J. Jürgens, Joh. Kirkmann, L. Ibrus-Köstner, N. Köstner, Joh. Kukk, A. Luiga, O. Luts, J. Mark, M. Puru, R. Rägo, A. Saaberg, Otto Strandmann, Jüri Vilms, Alexandras Zilinskis (Leedu) j. t.

Vaba Sõna ilmub korralikult iga kuu keskmistel päevadel; iga nr. 32 lhk.

Vaba Sõna sisu eest hoolitseb toimekond: Karl Einbund, Joh. Jans, Ed. Juhanson, Bernhard Linde, Rudolf Paabo, Kornelius Tüür ja Joh. Semper.

Tellimise hind: postiga aastas 2 rbl., pooles aastas 110 kop. Postita aastas 1.80 kop., pooles aastas 95 kop. Üksik nr. 20 kop. Kirjade adr.: гop. Юрьевъ, Лифл. губ. „Vaba Sõna“. Toimetus ja talitus: Tartus, Rüütli uul. nr. 4. Toimetaja kõnetund: iga päev kella 12—1 e. l. Talitus avatud äripäevadel kella 10—2 e. l. ja 5—7 p. l. Telefon 364. Postkast 10.

Osühisus „Noor-Eesti Kirjastus“.

Seaduslikult kinnitatud Eesti Kirjastuse osaühisuse „ÜHISELU“ kulul ilmuvad ajalehed:

Tallinna Teataja

ilmub Tallinnas, iga päew. V. aastakäik. Tellimise hind aastas postiga 6 rbl.

Tallinna Uudised

ilmub Tallinnas, 3 korda nädalas. V. aastak. Tellimise hind aastas postiga 3 rbl. 50 kop.

MEIE ELU

ilmub Narvas, 3 korda nädalas. VIII. aastak. Tellimise hind aastas postiga 3 rbl. 50 kop.

PETROGRADI TEATAJA

ilmub Petrogradis, 3 korda nädalas. VI. aastak. Tellimise hind 4 rbl. aastas.

„ÜHISELU“ lehed panevad teadete rohkuse ja sõnumite värskuse pääle päärõhku. Käesoleva suure Euroopa sõja ajal saavad nad traaditeel kõige uuemaid teateid sõjaväljalt. Seisukorra selgituseks ilmuvad lühemad ja pikemad kirjatükid.

„ÜHISELU“ lehtedel on suur ja ostujõuline lugejate ringkond mispärast kuulutustel neis lehtedes suur mõju on. Kõik Veneriigi postkontorid võtavad „ÜHISELU“ lehtede pääle tellimisi vastu. — Tellige proovinumbreid — hinnata!

Osaühisus „Ühiselu“.

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

Eesti kõige vanem päevaleht

POSTIMEES

ilmub 1915. a. päätoimetaja Jaan Tõnissoni juhatusel edulises ja rahva-meelses vaimus kindlasti edasi.

Prægusel ajal — suure sõja päivil — on kõige värskem a t e l ja ü h t l a s i k i n d l a m a t e l sõjasõnumitel rahva elus väga suur tähtsus ja sellepärast on „Postimees“ enesele kohuseks teinud oma lugejatele ajawiitmata kõik kättesaadavaks teha, mis praegu sõja kohta tähtsat ehk huvitavat teada on.

„Postimehes“ ilmuvad iga päev värsked sõjatelegrammid ja järk-järgult sõjaväljal surma saanud, haavatud ehk jäljeta kadunud sõjameeste nimed. Laupäevases pildilehes „Virmalises“ ilmuvad Eesti sõjameeste pildid.

„Postimees“ on kõige loetavam Eesti ajaleht ja ilmub igapäev 25000 eksemplaris.

Postimehe kaasanded 1915. a.

I. Maksuta kaasanded:

- 1) 5 korda nädalas 8 lehekülge, aastas kokku umbes 2000 lehekülge juttu, mida raamatuks võib kõita.
- 2) „Virmalised“, piltidega kirjanduslik ja teadusl. nädalal., igal laup.
- 3) „Postimehe“ tähtsamat 1916. aasta pääle ja.
- 4) „Postimehe“ seinakalender 1915. aasta jaoks.

II. Maksulised kaasanded:

- 1) Kirjakogu: 1) Eesti kultuura, 2) Looduse teadus, 3) Kodaniku käsiraamat ja 4) Oma maa. Kirjakogu tellimise hind on 150 kop.

Nende raamatute koguhind on muidu ostes 4 rubla.

- 2) Südemed. Ilustatud pilke- ja naljaleht, 1 rbl. 50 kop. aastas (pooles aastas 85 kop.) Muidu aastas 2 rbl.

- 3) Lasteleht. Pildid, laste-kuukiri. Hind 20 kop. a., 1/2 a. 10 kop.

Alandatud hinnaga antakse „Postimehe“ lugejatele:

Tervis. Tervishoiuline ja arstiteaduslik kuukiri, mis Põhja-Balti arstide seltsi väljaandel Dr. med. K. Koniku ja veterinaär-arsti K. Sarali toimetusel ilmub. Aastas 50 kop., pooles aastas 25 kop.

„Postimehe“ tellimisehind on:

postita 1/1 a. 5 r., 1/2 a. 2.60 k., 1/4 a. 135 k. ja 1 kuu pääle 50 k.

postiga „ „ 6 „ „ „ 3.10 „ „ „ 1.60 „ „ „ „ „ 60 „

Adr.: „Postimees“, Юрьевъ.

Kõik postkontorid võtavad „Postimehe“ tellimisi vasta. Kõige rutemini saab lehte tellida otseteel „Postimehe“ talit. Tartus (Юрьевъ, Лифл.) Rütli u. 9.

„Postimehe“ Pärnu väljaanne ilmub endist viisi kohalikkude Pärnu sõnumitega. — Tellimise hind ja kaasanded Pärnu väljaandel samad, mis Tartu päväljaandel. — Talitus on Pärnus. **ellige proovinumbriid — hinnata!** „Postimehe“ kuulutustel on suur mõju.

Reform - nimelisel kirjastusel on hakanud ilmuma seeria
:: :: raamatuid päälkirjaga :: ::

Keelelise Uuenduse Kirjastik,

mille eesmärk on uuendatud ja parandatud Eesti keelt eden-
dada ja laiuli laotada. Kirjastikus ilmuvad raamatud on
kahesugused: 1. teoreetilist laadi teosed, broshüürid keele
ja kirjanduse küsimuste üle; 2. puhtasti ilukirjandusliku
sisuga raamatud, kus uuendusi on tarvitatud. Uued tund-
mata sõnad seletatakse kas lõppu liidetud sõnastikus või
otsekohe joonealustes märkustes.

„Keelelise Uuenduse Kirjastiku“ seeriast on ilmunud:

Nr. 1. Eesti rahvusliku suurteose keel.

Hind 50 kop. — Selles raamatus paljastatakse meie kirjanduse tähtsama
teose, Kreutzwaldi „Kalevipoja“, keele- ja salmimõõdu vigu, mille paran-
damiseks ettepanekuid tehakse ning tegelik proov antakse. Pääle tii-
telkirjutuse sisaldab raamat veel järgmised lisad: I. Rahvaluule salmimõõt,
II. Rahvaluule keel, III. Proov parandatud „Kalevipoja“ teksti (307 rida).

Nr. 2. Hirmu ja õuduse jutud. Tõlkinud ja ees- sõnaga varustanud

Joh. Aavik. — Hind 35 kop. — See raamat sisaldab kaks fantastilist
juttu, mis esimesest kuni viimse reani lugeja põnevust pingul hoiavad.
Keeleuuendusi on nii mõõdukalt tarvitatud, et need arusaamist ja luge-
mise mõnu vähematki ei takista; uued sõnad seletatakse otsekohe joone
all ära. — „Hirmu ja õuduse“ juttude seerias kavatseme avaldada terve
rea ilusamaid, põnevamaid ja kuulsamaid salapärasuse ja fantastika jutte
kogu maailma kirjandusest.

Valmistusel on „Keelelise Uuenduse Kirjastiku“ seerias:

Hirmu ja õuduse jutud II.

Keeleuuenduse põhjused, esitanud Joh. Aavik.

Katsed ja näited. Koguke keeleproovidenä tõlgitud
novelle ühes pikema eeskõnega. Kokku saadnud J. Aavik.

Eesti luule viletsused. Paljastanud Joh. Aavik.

Pääladu „Postimehe“ raamatukaupl.